

Sajtó hibák.

12-d. l. alulról kezdve 4-dik sorban ezt: naxekedő olv.
naxekedő.

61-d. l. alulról kezdve 17-ik sorban ezt: tervezési szerv-
nek olv. szervezési tervnek.

68-d. l. felülről kezdve 17-d. sorban ezt: épést olv. lépést.
108. l. felülről kezdve 20-d. sorban ezt: nefarium olv.
nefarium.

114-d. l. alulról kezdve 10-d. sorban ezt: rajta kívül még
19-en olv. még 18-n.

124-d. l. felülről kezdve 17—18-d. sorban ezt: hivatko-
zott olv. hivatkozva.

BETHLEN GÁBOR

FEJEDELEM

TRÓNFOGLALÁSA.

SZILÁGYI SÁNDOR

L. TAGTÓL.

PEST.

EGGENBERGER FERDINÁND M. AKAD. KÖNYVÁRUSNÁL.

1867.

BETHLEN GÁBOR FEJEDELEM

TRÓNFOGLALÁSA.

SZILÁGYI SÁNDOR L. TAGTÓL

(Olvastatott a Magyar Tudom. Akad. jul. 1-ei ülésében.)

I.

Bethlen Gábor a nyomoruság iskolájában lett férfiúvá. Midőn a rettenetes- emlékü brassai csata Erdélyt fejedelmétől, alkotmányától s szabadságától egyszerre fosztá meg, ő is az életben maradt hazafiakkal bujdosni indult. Nándor-Fehér-várta vonta meg magát, s társai közül a vérmesebbek fejedelemmé választák. Nem követelte e választásnak jogosságát, s épen maga volt, ki kevéssel utóbb barátai figyelmét Boeskay-ra irányzá, vele alkudozást kezdett, s ennek a bujdosók által lett megválasztatását kieszközlé.

Boeskay halála után közvetlenül Báthory megválasztásán munkált, s ezért Rákóczy Zsigmond fogságba vetette. Kiszabadulta után a magyarországi részekbe ment megint mint fűldönfutó. Következétesen előbbi tervéhez, tettel és szóval segítte Báthoryt, ki fejedelemmé levén, udvarábanfényes állással jutalmazá őt.

Négy évnél tovább élvezte a fejedelmi kegyet, s nem saját hibája fosztá meg attól. De most harmad ízben lett fűldönfutóvá, s mint bujdosó másodszor ette a szultán kenyereét. Midőn pedig Báthory magát egészen Mátyás karjaiba vetette, a diván 1613. máj. 1-én Bethlent jelölte ki fejedelemmé, kötelezve őt, valamint többi elődjeit is kötelezte volt, hogy az 1595-ben elfoglalt Lippát, Jenőt a többi kastélyokkal s területeikkel együtt vissza fogja adni.

Néhány hó múlva Bethlen török sereggel nyomult Erdélybe. Báthory a szerdár szinleges alkudozása által megcsalva, nem fogadta el a segílyt, melyet Mátyás Dóczy szathmári kapitány által ajánlott. Ily módon lehetlenné vált neki megütközni a két oldalról előnyomult s már egyesült török sereggel: az oct. 21-én megnyílt kolozsvári országgyűlésen feloldozta a rendeket hűségesküjök alól, s elhagyá az országot. A rendek viszont székevesztettnek nyilvánították, s oct. 23-án Bethlen Gábort választották fejedelmökké, hitlevelet készítettek, s ezt elibe terjesztvén letették rá vele az esküt oct. 24-én. *)

Bethlen az országot zavart és felháborodott állapotban vette át. Előtte a teendő és rendezendő egész halmaza állott, s ő erős de tapintatos kézzel fogott dologhoz. Első gondja volt a török-tatár hadakat visszamenetelre bírni. E czélból oct. 25-én a rendekkel együtt Tordára ment, hol már a török tábor állomásozott. Magyar Ogli, a két Oláh vajda s Skender népe félórai járásra elibök jött, s nagy fénynyel a Skender sátrába kísérte. Másnap a főurak jelenlétében a szerdár átadta a fejedelemnek a szultán fermánját és jelvényeit: egy kaftánt, zászlót, kardot, botot, meghagyva az ottelevő rendeknek, hogy az ő hatalmasságának s a fejedelmőknek tartozó hűséget meg ne szegjék. Ugyan ekkor a tizenkét tanácsúr is kaftánokat kapott, a fejedelem pedig a két vajdával frigyét és barátságot kötött. Bethlen és népe még az nap visszatértek Kolozsvárra, a török hadak pedig másnap oct. 27-én, 6000 ember kivételével, kiindultak az országból: Skender a Vaskapu felé, Magyar Ogli Brassónak, a mely úton vezették hadaikat az országba.

A rendek folytatták tanácskozásait, s az ott levő szé-

*) Hegyes naplója. Neue Fundgruben 296. s köv. Hegyes jelen volt, s tudósítása biztos és hiteles. A rendek esküformája elég kibúvó ajtót hagy fen; ez „salva extrema necessitate“, s ha a fejedelem nem tartja meg a privilegiumokat, uniót, s nem képes az országot megvédeni, a rendeket hitük alól feloldozza. Ellenben Bethlen esküje a korábbiaknál megszorítottabb. A kiváltságosságnak minden nemeit felsorolja, fel a hozott s hozandó törvényeket. Szóval, a rendek a kínálkozó alkalmat megragadták az alkotmányosság biztosítására.

kelyek és szászok letették a hűség esküjét oct. 28-án. Ez nap este 9 órakor érkezett meg Jánosi János, Báthorynak egyik bejárója, a fejedelemhez, Báthory Gábor meggyilkoltatásának hírével, s Géczy Andrásnak ezt tudató leveleivel. Az utálatos orgyilkosság híre nagy hatást gyakorolt mindenfelé, s most a nemesség nagy része — mely eddig még gyéren volt képviselve — Kolozsvárt Bethlen mellé jött. Allia Farkas, Cserényi, Kovaóczy, Erdélyi István letették a hitet, s le egymásután az ország. Bethlen pedig oct. 29-én megerősíté az újon hozott törvényeket, meg azt is, mely jövöre a „gonosz és hamis“ tanácsuraknak megbüntetését elrendeli, s ezzel a gyűlést elosztatá. E hó legutolsó napján azon 6000 nyi török hadat, mely biztosítása végett az országban volt telelendő, visszaboosátá*), miután az események fordulata annak benmaradását sem szükségessé, sem kívánatossá nem tette. Mert Bethlen úgy hitte, hogy azon várak, melyek még ninesenek kezében, nem fognak komolyan ellent állani: nem főként, ha mindazon támaszt, melyhez még ez idő szerint kapaszkodhatnak, elvesztik lábok alól. A török had azonban a bántási hódoltságban lön elhelyezve.

E végett szükséges vala Erdély fenállásának régi egyensúlyát állítani helyre. S valóban Bethlennek az első években ez volt törekvése. Mindenek előtt kapitihát (állandó ügynököt) küldött Konstantinápolyba, ki ott a történekről jelentést tegyen, elmondja, hogy tavasszal be fogja küldeni a szokásos fő követséget az athname ügyének elintézésé végett, kérje hogy Mátyás a béke fentartására figyelmeztessék, s szerezzon fermaokat, melyek a szomszéd basáknak és oláh vajdáknak megtámogatása esotére megsegéllését k ötelességökké tegyék. Azután Mátyáshoz rendelt ki követséget: Kassai István közügyigazgatót, Sarmasági Zsigmondot s Benknor Jánost, kik Mátyásnál széköfoglalásáról jelentést tegyenek, s igyekezzenek őt megnyerni, s kik nov. 13-án utaztak el. Továbbá a lengyel királyt is felszólítá a jó szomszedság fentartására.

S mialatt a diplomatiai működésekhez megkívántató utasítások elkészítésével foglalkozott, a várak békés vissza-

*) Hegyes naplója 297—99. ll.

szerzésére is tett lépéseket. Szobon, Fogaras, Jenő, Lippa, Kővár, Nagy-Bánya, Huszt Báthory embereinek kezében valának. Mindenek előtt Szoben és Fogaras átvételére tett lépéseket. Az elsőben Kákoni István, az utóbbiban Balting János volt a várnagy. Ezekhez Szilvásy Boldizsárt és Rettegi Jánost udvari papját küldé, kik az átadás feltételeire nézve csakugyan egyességet hoztak létre következő feltételek alatt:

- 1) Általános bünbocsánat.
- 2) Elődjei adományai maradjanak érvényben.
- 3) Az elhunyt fejedelem javaiból adassék rész nekik.
- 4) Az erőszakkal elvett javak visszaadassanak.
- 5) A városba letett javakat tulajdonosaiknak vissza-

szolgáltassák.

6) Az ecsedi és huszti cselédek javaikkal együtt szabadon mehessenek.

7) A fehérvári nemesek kiváltságaikban tartassanak meg.

8) Régeni János nyerjen kegyelmet.

Bethlen e pontokat nov. 11-én megerősítette, s mindkét várat átvette.

Ez alkudozások folyama alatt érkezett a szebeniek egy követsége hozzá, mely a fejedelemnek az utolsó országgyűlés alkalmával tett ígérete alapján kérte, hogy ama (Báthorytól 1610-ben elfoglalt) város adassék vissza a nemzetnek, ők ennek fejében a város meghódolását ígervén. Bethlen Kolozsvárt oct. 9-én kelt okirattal felelt kívánataikra, mely következő pontokat tartalmazá:

„Első: a miket, az universitás minket, tempore inaugurationis nostrae, Szobennek restituálása fölől megtalálván ő klmekkel végeztünk volt, ugyan akkori végezésünk szerint Isten beivén Szobenbe bennünket, ígéretünk tartván megadjuk ő kegyelmeknek magunk kezétől, és minden privilegiumokban immunitásokban megtartjuk. A miként immár arra hittel kötelesek is vagyunk.

Másodszor: a városból a kibujdosott és másutt nyomorgott ő keglmek atyjokliait is ugyan ekkor Isten beivén bennünket, magunk betelepítjük és házokban szállítjuk.

Harmadszor: az ő kegyelmek sok kárvallásokat a mi

nézi, a mi oly találtatik, levelek és egyebek, melyek a város universitásáé voltak, a mi kezükhöz akad benne, örömet megadjuk, és megadatjuk. Egyébb eltékozlott javaknak restitúciójára magunkat nem ígérhetjük. Arról ő kegyelmek gyűléskor az országot megtalálhatják.“

E pontok világosan mutatták, hogy a fejedelem Szobenbe készült. S valóban, a mint neje nov. 15-én Kolozsvárra érkezett, négy nap múlva ezzel együtt Szobenbe indula, hová nov. 22-én meg is érkezett, azon elhatározással, hogy a telet ott fogja tölteni.

Ez volt, mit a szebeniek s az universitás szerettek volna elfordítani. Ez utóbbi Segesvárt tartotta gyűléseit, honnan követséget küldött a fejedelemhez, kérve őt a város elhagyására s kijelentve, hogy csak annak megtörténte után fogja adóját megfizetni s letenni a hűség esküjét. *)

Bothlent a bizalmatlanság sérté, mert e tagadó válasz nyílt kimutatása volt annak, hogy az egyetem még meg nem szilárdult helyzetét ki akarja zsákmányolni. Ily úton valóban nem lehetett elérni, — mint a fejedelemnek célja volt, — hogy a három nemzet közt levő uniónak meglazult kötele újra szorosabbra fűzessék, s a fejedelem dec. 4-én írt levelében főként erre figyelmeztette az universitást: „Szoben városának restitúcióját a mi illeti, annak előtte megmondott szónk és ígéretünk szerint keglmeknek megadtuk: De mi az hazának igaz fiai lévén, és nem csak napig hanem örökös javát jövő időkben is szemünk előtt viselvén, az jó seb gyógyító orvosoknak példáját akartuk követni, kik az sebnok begyógyításával addig nem sietnek, míg a vad hust belölle ki nem tisztítják, és ki nem etetik, hogy az hirtelen való begyógyítás miatt újolabb való kifakadása ártalmasb annak utána ne lenne. Mi is azért tudván immár egy néhány esztendőttől fogva, szegény hazánkban az három nemzetség között való egyenetlenség miatt mennyi romlások és veszedelmek forgottak szegény hazánkban. Az mely uniot ennek előtte csak emlegettek és szájokban viseltek az emberek, most azt valóságosképpen, re ipsa akarunk felállatni, és a szász nemzetség részéről, arra való

*) Bojti Gáspár, Engel Monumentái 375. l.

obligatiót tökéletesen megkívántuk: melynek módjáról az kegyelmek hozzánk küldött követivel tanácsinkal egyetemben, itt bőségesen disputálván, az többin által mentenek, de két kiváltképpen való dolgon megakadván, kegyelmeket két atyjokfia által, ujjlag azokról requiráltak, kívánván mi tőlünk is, hogy tanácsink közzül mellétek, ezen dolognak végben vitelért bizonyos commissáriusunkat böcsátánók, melyet noha mi tőlünk az mostani dolognak ezireumstantiája nem kívántatott volna; de hogy ebből is megmutassuk, egy igaz sinceritásból fejedelmi jó akaratumkat kegyelmekhez, azt sem difficultáltuk megeselekedni. Az mely két dologról pedig a kegyelmek követe magukat itt nem resolválták kegyelmek hiro nélkül, azoknak igazságát az ki irott unioanak is formájából kegyelmek meglátja, privilegiuma és libertása ellen nem tarthatja lenni, ha kéntelenségből immár az súlyos telnek ereje rajtunk levén, sem Fejérvárra lakó helyünkre, annak mind magának, s mind tartományának felettéb való pusztasága miatt semmiképpen nem mehetvén, városokról városokra, falukról falukra módunk ninesen benne hogy bujdosassunk; Szeben várossát mátol fogva nem lakó helyünknék, hanem most is csak bizonyos ideig való szállásunknak tartjuk: kapuit kulcsait azon igazsággal resignáljuk az városnak mint szinte magunknak, de csak addig az kevés ideig ugy is mig a tavaszi üdőt Isten elé hozván inmet szokott lakó helyünkre Fohérvárra költözhetünk. Mely dolgot ilyen nagy jó akarattal való kegyelmességünkért bizony méltán érdemelhetünk, sőt ennél sokkal nagyobb háládatosságot várhatunk mindenkor kegyelmektől: Mert ha conscientiose meggondolja kegyelmek, noha itt ben is sok atyjokfia halálával, és a két császárral is számtalan költségekkel, fáradságtokkal futótátok Szebennek restitutióját: de mint Isten és az idő megtanította most arra kegyelmeket, hogy az magyar nemzetiség nélkül maga javának véghez vitelére nem elégséges, és ninesen is annyira való tekintet külső országban is az kegyelmek állapotjára, ki felől noha most is mind a két császártól nekünk szabados bátorságunk lehetne: de legfőképpen szemünk előtt viseljük mit kívánjon az igaz hazafiuság, és hogy annak tisztit, ez ur Isten kiváltképpen most mireánk bizta:

minden intestina discordiákat azon vagyunk hogy hazánkbel tisztázván, az örökös és állandó békosségre hozhassuk minden rendeket, ki ha az kegyelmek nemzetségén mulik, nem csak hogy háládatlanságnak vétkében tapasztaltatik: de kétség nélkül az igaz Istennek változhatatlan itéleti leszen rajta. Szász-Sebes építését, nemesak tulajdon magunk, és egy nemzetiség javára; hanem az egész országunkban levő nemzetiségnek közönséges megmaradására méltán kívánjuk, libertássa mind várossának, mind tartományának szabadon az felől meglehet, csak az helynek commoditását és Fejérvárhoz is közelibb való létét, kell abban tekinteni; sőt kegyelmek is ha jól gondolkodik felőlle, annak az városnak meg építésével bátorságos refugiumot szerezvén minden fejedelmeknek, az több városoknak is azt a securitást hozza, hogy azután nem kapdosnak anyira a több városokon; mely dolgon megválík, ha kegyelmeknek kiesin privátumnál nagyobbak tetszik az egész országnak, és maga nemzetiségének és az Szászszágnak örökös java és megmaradása."

Bethlen Szeben visszaadása fejében kívánta Szász-Sebes megépítését, mint melyet fejedelmi erőnek szemelt ki. S ez úttal küldött követei Kamuti Farkas és Balassi Ferencz is teljes nyomatékkaal sürgették e feltétel teljesítését, — hasztalan: az universitás mitsem ígért, ellenben Bethlen távozását követelte, okul adván, hogy a fejedelmi őrség jelenléte könnyen idézhet elő vérontást. S hogy minden eshetőség késszen találja, decz. 10-én az összes jelen levő vidékek, székek, városok, jogaik, kiváltságaik, arany szabadságaik visszaszerzésére véd- és dacz-szövetséget kötöttek.

Épen e napról küldött Bethlen hozzájok újabb követeket Gyeröfi Jánost és Mikola Jánost, s újabb levelet, mely az előbbeninél már sokkal keményebben hangzott: „Nagyobb véletlenséggel való csudálkozásunk most semmi dolgon annyira nem lehet, mint mikor atyai igaz jó akarattal való kegyelmességünkért kegyelmektől megszabadítottaknak minden hűséggel való engedelmisséget váránk, az sok szép szókkal való írásnak színe alatt ha megvizsgáljuk, tapogatójuk, mind más contrariumokat találunk mi hozzánk, ki egy igaz sinceritással megmondott szónk szerint minden szabadságtoknak

helyére állítását követnök, extrema diffidentiát látunk, hűségek megmutatásának, az szép maga ajánlásokon kívül re ipsa semmit, hanem inkább akadályos, viszálykodó cselekedeteket. Kiből ez kettőnek kell általán fogva következnie, hogy vagy a subditus jegyezteti meg magát urához fejedelméhez való nagy idegenségről és engedetlenségről, és így az fejedelmi állapotot és az mi gubernationkat Isten és ez világ előtt justificáltjuk, vagy pedig az kik ennek az közöttünk való diffidentiának okai és indítói, azok számadási lesznek ez dologról. Holott valamit kegyelmek vagy most, vagy ez előtt vagy ezután kívánhatna mi tőlünk, végen magunk szabadon elszánt kész akaratunkból, mint igaz hazafiak azt nem csak megígértük, és megadtuk kegyelmeknek, hanem írásunk, propositióink és becsületes tanácskövetünk által offeráltuk; Szebent körtétek hiszem, meghattuk minden privilégiumival, immunitásival, az egész széhszágnak, régi igaz prerogativaival egyetemben. Ha ez sötét télnök rajtunk létele miatt bujdosásra nem adhatjuk magunkat, nem méltó kívánság az semmiképen kegyelmektől, ha vagyon igaz jó akaró fejedelmekhez csak egy csep hálálatosság is benne, hogy miukat minden szabadságtoknak restaurálóit, rab-ságból, inségből szabadítóit, most is az hó hátára kergesse-tek el; mint hihetjük tehát azt el, hogy más szükségünk idején, az mint írjátok, befogadnátok bennünket: kiválképpen a mint most az ur Isten birtelen ostorainak háznak népére való bocsátásából látogatott, semmiképen nem is cselekedhetjük, és töletek is nem keresztyéni indulatból vagyon ilyen imperiosa postulatiotok. És noha fejedelmi levelünkben ezt így írunk talán nem illenek, de a mint ti is okot adtok írás-tokban, mi köztünk és Báthory közt Szeben állapotjáról nem különben forog az kegyelmek dolga, mint az erkölcsös gyermeké, mikor étellel kínálják, haragjában el nem veszi, és mikor ő is kérne, nem adják. Ez előtt igen kérte Szebent kegyelmek, nem adták; most mikor adnák, nem veszi. Leg-alábbvaló és haszontalan racionak ismerjük mi azt, hogy félti itt ben az elegyes népet visszavonástul, vérontástul; mire való volna tehát a militaris disciplina? Jó gondviseléssel, vigyázás-sal sok százezer embereket is egy helyben esendes állapotban

el tudnak tartani az okos emberek, mentől inkább két hónap alatt egynolány szegény népet nem tudnának megőrizni? Igen vékony gondolkodás ez kegyelmektől. Mi azoknak fejedelmi jó hírünkért, nevünkért minden bántás nélkül való szép esendes lakásokat, maradásokat magunkra vállaljuk, csak gondolkodni sem szükség arra kegyelmek közül a legkisebbeknek; azon assecurationokra leszen legyen is bátor itt ben való maradások, mint szintén bejövetelek, mert minékünk ez dologban szüből való igaz sinceritásunk vagyon kegyelmek-tekhez. Némely koröletünk levő tanácsadóinkról az mint kegyelmek gondolkodik, kevés kenyere és helye vagyon minálunk az hízlekedő eszevesztő tanácsnak, valamit megért-hetünk tökéletes igazságot akarunk mindenben követni. Sőt mint ez levelünket látja és olvassa kegyelmek, szintén olyan bizonyosak vagyunk mi is abban és nevek szerint ismerjük, ki magunk nemzetéből némelyek, némelyek kegyelmek nemzetéből valók, az kik ez nagy simultást diffidentiát emyire fo-vo-álják közöttünk mind az kegyelmek kárára, s mind az közön-séges jónak helyreállítására. Mely dolog kegyelmektől csele-kedettel is nyilván vagyon, mert az adónak is szokott nap-jára való beszolgáltatása is nem praestáltatott kegyelmek-től, kit hogy levelében azt írja, hogy beszolgáltatott kíván-tatnék ha különben nem volna. Ez előtt való szokás kívül az falukról az dézmákat is oda Segesvárra takarította ke-gyelmek, kinek okát nem tudjuk, ha a dézmásoktól vagyon avagy mint esett. Az solemne juramentumot is mint eddig is nem deponálta kegyelmek, kit mi immár praestálván az kegyelmek igazságit egyszersmind restoráljuk a mellett. Kit kegyelmek mi végre cselekedik meglátja. S végül fel-szólítja, hogy „igaz és méltó kívánságinak“ engedjenek, s Sze-ben városának kiváltságait elfogadván, a tartozó engedelmes-séget adják meg.

Bár mily méltányos volt is a fejedelem e kívánata, az egyetem még ezután is folyvást daczolt, mert el volt tökéleve a viszonyok által nyújtott helyzetnek minden előnyét ki-zsákmányolni. Sem követeléséből nem engedett, sem a felté-telek teljesítésére nem ajánlotta magát, hanem makacsságig menő kitartással követelte a fejedelem rögtöni távozását, nem

gondolva a sanyaru téli idővel, nem az úr ostorának látogatásával, melylyel Bethlen családját sújtá.

A viszonyok hatalma Bethlent engedékenységre kényszeríté. Megszilárdulásának főfeltételéül tekinté, hogy benn az országban a jó egyetértést helyre állítsa, s dec. 23-án Angyalosi János ítélőmestert és Horváth Jánost levéllel és megbízással Segesvárra küldé: „soha nem hittük volna, mind ez világ szavára is, ha az mindennapi experientia nem mutogatna kegyelmetek felől, hogy az tisztán nyilván való igazságban ennyi bajlódással, fáradozással menjen elő. Sőt ha valaha valamely fejedelmekhez igazságot és alázatos hűséggel való kedveskedést követett, most mi hozzánk vártuk és kívántuk volna azt, ki nem simpliciter követői, őrizői vagyunk, leszünk régi szabadságtoknak, hanem annak romlott állapotjának helyrehozói és felépítői: melyért mikor igaz engedelmességgel való haladást várnánk, nem látunk egyebet nagy bosszuságoknál, és sok velünk írás által való vetélkedésnél, holott valamennyire k egyelmek mi tőlünk igazságot kívánja, melyet mi az kegyelmek összegyűlése, sollicitálása és minden írogatása nélkül is, fejedelmi tisztünk szerint köteleseknek tartjuk magunkat sokkal esendosben és jobb módokkal régen helyére állattuk volna. De nem tudjuk mi levén akarátja kegyelmeknek, mikor mi is az igaz alázatos és hű subditusoknak tiszteket várnök kegyelmektől, sem az ország végezésivel, sem az mi paranosolatinkkal nem gondolván, tartozó obedienciáját nem praestálta eddig mi nekünk, mihelyt első inauguration kat értette, mindjárást itt Szeben körül, zászlókkal, hadakkal forgódtatok, azután eloszolván most is némely városok az ország végzése szerint sem ad quindenam sem ad octavum solemne juramentumot nem praestálta, kinek nem kicsin poenát is rendelt az nemes ország, adóját sem az végezett napra, sem azu tán be nem adta dézmájukat most is oda tartja. Ez mostani hozzánk küldött postulatumi is olyak, kik nem csak fejedelmi méltóságunknak, de az egész ország státusinak injuriosa praescriptiók vagynak benne; harmadik natio levén csak magátul az kétő nélkül efféle dolgokat nem paranosolhatja, és szintén úgy írt, nem postulált, hanem imperált, mintha mi az több két na-

tioval subditusi löttünk volna kegyelmeknek, kit hommat érdemünk és az jóért mint kellessék ennyi bosszuságot szenvednünk, egy esőp okát sem látjuk. Sőt egyebet az felettébb hozzánk való nagy idegenségnél nem veszünk eszünkben irástokból. Mi mind az által fejedelmi tisztünknek köteleességét szemünk előtt viselvén ezeket csak meg akartuk panasznani, hogy az jó subditusoknak tartozó obedienciát nem látván kegyelmekben, arra sokkal job módok alatt intenénk kegyelmeket, kiért az mostani sok irások at és idő kívül való postulatumokat egyszersmind két részre szakasztottuk, egyéb sem lehetvén benne. Első az itten való hybernatiolor. Más az többi egész százságot concernáló dolgok; sőt az egész országot abban való minden státusokat illet. Mi azért csak határunkban akarván magunkat tartani, az mely dolgok országos gyűlést illetnek, abban mngunkat tanácsinkal együtt nem resolválhatjuk, hogy valamint a státusok praerogativáját meg nem sértsük: holott nem győzvév várni az kegyelmek hosszú ideig való resolválását, és az ünnepek is előttünk levén, nagyobb része tanácsinknak mellőlünk most eloszlottnak, ha szintén itt volnának is de határokból ki nem hágván az mi országot illeti arra kellene halasztani, kikről Isten azt adván érünk, akkor is kegyelmeknek libera vox és szabadsága lehet minden illendő és szokott dolgoknak kívánságára. Az mi nézi itt való hybernationkat, arra bizony minket csak a nagy kéntelenség viszen, hogy másutt való telelésünkben módunk nincsen, és felette esodáljuk abból tőlünk ilyen nagy idegenségét, azt mi kegyelmektől immár nem kérjük vagy engedi vagy nem, mert egyebet nem cselekszünk. Itt való telelésünkkel penig sem az universitasnak, sem Szeben városa igazságának praepjudicálni nem akarunk, hogy penig praescribálni akar nekünk módokat itt való lakásunkban, az a kegyelmek maga ajánló hűséges obedienciája ellen vagyon, hogy minket fegyveretek alatt őriztessetek ez városban, nincsen arra szükségünk, holott penig az egész ország őtalmazását minden erősségit fejedelmi tisztünk szerént rajtunk hitték meg, az egy városnak és ennek lakosinak őtalmazását könnyebben meghiheti rajtunk. Kapuinak kulcsait, lakatját az mi porkolábunk a városi rendekkel nem praesi-

diummal együtt nyissák tegyék be. Az egész Szebenhez való jóságot, falukat, épen ma királybíró uram kezében bocsátottuk, ez előtt való szabados tiszti szerént. Minden Szebeni embernek szabados bejövételt, és előbbi házáat, örökségét megadtuk, czehek szabadságát, mivos ombereket helyében állatván, az magyar miveseket megtiltatjuk, kúfárokat, kalmárokat, áros embereket és minden piaczi vásárokat a Szebeni tanács és király bíró uram kezébe engedték, ittben lakásunkban egyenlő consensusból a militáris disciplináról edictumokat doerotumokat adatván, severissimo megtartjuk, ha az kapu kulesa lakatja köz leszen addig velünk míg itt leszünk. Lám Bástának is amyí jus engedtetett és minden városokon az németeknek. Ez pedig csak ideig, tavaszig míg Isten az füvet kihozza, addig leszen, kiről sufficiens assecurationk, fejedelmi tisztünkre való kötelességünk; és így absque ullo defectu minden tartozó kötelességünknek teljességgel satisfactiálván napig való szállásunkkal semmi szabadságának nem praejudiciálván, protestatioval adjuk meg kegyelmeteknek minden igazságot, ha veszi, mi az mi fejedelmi tisztünknék épen satisfactiáltunk eo facto, és az mi részünkről semmiben az ellen véteni nem akarunk. Ha pedig nem veszi és mind az articulus ellen, és mind egyéb tartozó obedienciája ellen kezd kegyelmetek cselekedni, mind ország és világ eleiben terjesztvén igazságunkat, kevesebbel vagy semmivel nem leszünk adósok kegyelmeteknek.“ De az univertitas még vendégnek sem akarta a fejedelmet, s követelése mellett megmaradva felszólítá a fő urakat, hogy vessék magokat közbe a fejedelemmel, körlevelet küldött a magyar és székely törvényhatóságokhoz hasonló czélből s elég élesen irottat: „Nem szükség rendszerént most minékünk mindeneket elészámlálnunk, mert kegyelmeteknél is nyilván vagydon romlásunk, keserves és fertelmes cselekedetek, megkötözve vagydon privilégiununk, törvényünk és igazságunk. Nem adatott meg minékünk szászoknak városunk Szeben; mások lakják házainkat, a törvénytelenések színto diadalmat vesznek rajtunk. Ha ma rajtunk, holnap kegyelmeteken eshetik. Vagynak azért most is sokan kegyelmetek között, kik jámbor atyáinknak idejekben való egyességünkről jól emlékeznek velünk együtt, az

három nemzetnek egybe kötelezésekről, melyben békességesen, csendesén, nyugodalomban és atyafiúi szeretetben élünk, vettük és megtartottuk. Annakokáért e mostani nagy inségünket hogy kegyelmetek látja és akarjuk szeretettel inteni, hogy kegyelmetek igazságunkat, Szebenünk városát, a mely kegyetlenül tőlünk és törvénytelenül elvétellett, keresztényeni felindult szívekből segítse kezeinkbe méltoztatni mint ez előtt, mellöttünk légyen könyörgésekkel gyámolítson; mert e gyalázatos bujdosásokat el nem szenvedhetjük. Oda vagydon a mi szabadságunk és keservesen jutnak eszünkbe nagy eseteink, méltatlan szenvedésink. Tudni akarjuk ezért kegyelmetektől, velünk együtt akarja-e, nem-e a mi elvett igazságunkat megoltalmazni, kezeinkhez ismét segíteni méntünk. Csak a mi igazságunkat kívánjuk, kikre ez mostani urunk ő nagysága assecuratioját is adta, hogy megadja késedelem nélkül városunkat. De esok várakozásoknak, ígéreteknek semmi gyümölcsét nem vehettük, szóval tartattunk és ez alatt csak romoltan romol városunk és országunk; nincs az igaz helyen törvényünk. Kegyelmetek azért igen jól és szorgalmatosan olvassa a mostani választásban való articulusok mire tendálnak, vagydon bizonyos határok, melyekre urunk, hogy azok ellen nem cselekszik, erős hittel megesküdt. A mint látjuk, azokat általhágták; a mi igazságunkban, szabadságunkban ő nagyságának örömet szolgálnánk. Egynehány emberek az ő nagysága tanácsában igazgatják a dolgokat: ez előtt is felfuvalkodott szívekből, tisztesség kívánásokból micsodák történtek, látjuk. Egymással leszünk erősek.“

„Mi az egész Univeritas Szászságul, mint a régi időben, hívek és igazak leszünk. (Kit Isten ne adjon, hogy kellessék) mindennemű segítségünkkel kegyelmetek mellett erősen állanánk, a kegyelmetek szabadságát igazságot oltalmoznók. Most kívántatik a kegyelmetek segítése, melyről háládatlanok nem akarunk lenni. Meglátja kegyelmetek mi bennünk meg nem fogyatkozik, ha igazságunkban kegyelmetek megsegít; és a mint a mult időben, kardot ránk ne vonjon; egymást értsük és szeressük, nem bomlik meg szabadságunk sem törvényünk.“

Bethlennek nem volt czélja Szebent ígérete ellenére meg-

tartani: ő csak a tél sanyarúbb részét akarta ott kihúzni. Ezért nem szakasztá félbe az alkudozást s újabban korlátnokát Pécsi Simont küldte Segesvárra azon felhatalmazással, hogy kiköltözését megigérheti, de azon kikötéssel, hogy az univerzitás erős hitlevelet adjon. Mindkettő rendbe lett hozva, s 1614. jan. 13-án a magyar és székely rendek Bethlen elhatározását tudatták az egyetemmel: „A kegyelmek becsületes Atyjafiai tegnap, úgy mint vasárnapon tíz óra tájban adták meg nekünk küldött levelet, kiből mire kötelezzen és mit instáljon, hogy mi is urunknál ő ngánál Szebennek megadása felől intercedálnók, bőségesen megértettük. Noha pedig az miképen ő ngának mind maga irásából, s mind pedig cancellárius uram ő kegyelme által resolválta volt kegyelmek magát, ő nga immár arra kegyelmeknek vallást is tött vala és fejedelmi tiszti s hivatalja szerént az kegyelmek igazságát ő nga megigérte, és meg is adta vala már.“

„Mindazáltal mi is tisztünknek, hivatalunknak és kegyelmekhez való igaz atyafiúi szeretetünknek meg akarván tökéletesen felelni, ő ngát tiszta szívbéli esedezésünkkel megtalálván, ő nga teljességesen arra yötte immár magát, hogy ez tegnapi napon ugymint vasárnap Szebent minden szabadságával, tartományjával, privilegiumával megatta, kegyelmek se órát, se napot nem várván, jötest jöjen be, és költözésére ő ngának legyen szorgalmatos gondja. Annak felotte a mely reversálist cancellárius uram által lött trakta szerént kegyelmeknek meg kell adni azt is mindjárt oly becsületes atyjafiaitól kegyelmek küldje be, kiből ő nga is assecuratus lehessen és ugyanazon kegyelmek atyjafiainak az ő nagysága kiköltöztetésére legyen szorgalmatos gondja. Ennek utánna kegyelmek semmi ártalmas, hazánk romlására való dolgokban ne igyekezzék. Ez ideig is nem kellett volna semmit kegyelmeknek az mi kegyelmes urunk fejedelmünknek, az kegyelmek nemzetségéhez való igaz jó akaratjában kételkedni, szükség azért ennek utánna, hogy kegyelmek, mint igaz hazája szerető újai és ő nga hivoi, ő ngának kegyelmek minden obedienciáját velünk együtt praestálja, hogy valami közönséges veszedelmekre kegyelmektől semminemű okok ne adattassanak.“

Maga Bethlen is irt néhány sort, „mi felölünk minden idegen gondolkodását le kell tenni keteknek, hiszen a mikor szemével látja, s kezével tapasztalja jó akaratvaló kegyelmességünket, az jóért ha gonoszul ügyekezik, nem kerül el a háládatlanságnak vétkét, Istennek és az embereknek is büntetését. Az időnek pedig rövid voltához képest, minthogy ad 17. febr. csak egy holnapot teszen, az költöztetéssel siessen minden órában ketek, most az erős fagyon sokkal jobb az lövő szerszámokat hordozni. Az assecuratoriát, melyet cancellárius uram kívánt kegyelmektől, és úgy is a mint ő kegyelme kívánta sub sigillo provinciali bizonyos atyafiaitul küldje meg, kik az költöztetésre is innét keteket informálván szorgalmatosban is viselhessenek gondot; és így mi az mi fejedelmi tisztünknek ketek kívánsága szerint megfelelvén, ketektől mindenben az tökéletes hűséget, hozzánk való igaz szeretetet és tartozása szerént való obedienciáját méltán megkívánjuk, melyben ha eddig valami fogyatkozást tett volna, vagy az ellen valami olyat molíált és eselekedett volna, szükség, hogy annak kegyelmek voltaképen eleit vegye, hogy valami közönséges ártalmas dolgoknak, kiből magának több romlást és veszedelmet hozhatna, méltán és magok menthetlenül okainak és autorainak ne találtassék lenni kegyelmek.“ S egy utóiratban ígéretet tett, hogy még a kitűzött febr. 17-ik előtt is hajlandó elhagyni Szebent.

A kívánt hitlevelet jan. 23-án állítá ki az egyetem: „a mint ennek előtte való időkben, az megholt Báthory Gábortól, Szeben várossa és annak minden igazsága, mind az szebeni szászoktól és az universitástól elvétetett volt, minden igaz ok és törvény nélkül, és azon kívül is sokképen régi szabadságunkban, törvényünkben és immunitásunkban megbántattunk és háborítottunk volt, ő nagysága fejedelmi tiszte szerint kegyelmesen, mind Szeben városának, az szász nemzetségnek restitutióját, mind pediglen egyéb akár mi névvel nevezendő régi szabadságunknak, privilegiumunknak, immunitásunknak épen való helyreállítását, bizonyoson ígérte és fogadta; Mi is ezen levelünkben ő nagyságát a mi igaz keresztényi hitünkre, melyel Istenünknek lelkünk üdvösségére tartozunk, assecuráljuk, hogy mihelyt ő nsága, épen minden

udvara népével, és egyéb hozzá tartozó magyarokkal, Szébenből kiköltözvén, mi nekünk, úgy mint a szászságnak és a szebenieknek Szében városát restituálja, mindjárt minden városokon és székes helyeken, régi szokott módunk szerint, az ő nga hűségére megesküszünk és mint legitimus fejedelmünknek ő ngának, valamivel fejedelmünknek tartozunk, minden obedienciát praestálunk, sőt eddig is, ha mi oly dolgot molialtunk volna, kiből ngának, vagy országának ártalma következhetnék, meglevén az mi igazságunk, annak is teljes tehetségünkkel ellene állunk.“

Ez ügy, melyre Bethlen levele czélt, s melyet a hitlevél is megemlített, a magyarországi urak mesterkedése volt: Bethlent székétől megfosztani. S Bethlen engedékeny ségének fő oka ez volt.

II.

A magyarországi párt Bocskay halála óta megszűnés nélkül azon munkált, hogy Erdély önállóságát megbuktassa: oly fejedelmet emelvén trónjára, ki nem habozand azt teljesen a magyar király fenhatósága alá vetni, s mit sem törődvén azzal, hogy az az idő szerént a legeszélytelenebb politika volt. E czélből vonakodtak Bethlent Báthory megölése után is fejedelemnek ismerni; — de ez által nem akarván a törököt egyenesen kihívni, nehogy ez új háborúval támadja meg az országot, Bethlen megbuktatását pártviszályok s polgárháboru által akarták eszközölni.

Alkalmas eszköz volt a kezöknél: a meghalt fejedelem roppant hagyománya várakban és uradalmakban. E várak voltak: Huszt, Nagy-Bánya, Kövár, Tasnád, melyek kerületét képezte a magyarországi birtokok egy nevezetes része, továbbá Ecsed. Ezt Antraiter kapitány december derekán feladta, a többiekre nézve Dóczy András, szathmári kapitány s egyike e kor legaljasabb embereinek, 1613 végén fenhargon hirdette, hogy Mátyás király Bethlent nem fogja elismerni, sőt birtokaiból is kiűzendi, s hadával Tasnád alá ment, melyet el is foglalt. Ugyan akkor Pernyeszi Gábort egy csapattal Huszt és Nagy-Bánya meghódítására küldé, Szilágyi Jánossal a kövári parancsnokkal pedig Kövár átadása iránt kezdett egyezkedni.

Bethlen e hírre leveleket küldött Dóczynak és Lónyai András kállói kapitánynak, figyelmeztetve őket, hogy Erdély tartományán ne kapkodjanak, mert elhihetik, hogy ezzel nagy csapásokat hoznak a különben is sújtott magyar nemzetre. Vegyék eszökbe, mily gonddal vigyáz a hatalmas császár Erdély széleire, és higyjék el, hogy ez ország megcsönkítését nem fogja elszenvedni.

Ugyanakkor Kővárba küldé Kákonyi Istvánt, hogy Szilágyi Jánost a vár átadására bírja. Ott volt az özvegy fejedelemné is eddig mint félfogoly. Kákonyi dec. 18-án érkezett meg: de a várnagynak mit sem ígért, míg ellenben Dóczy Óvárt ajánlá fel neki. A dolog vége az lett, hogy Kákonyi mit sem tudott kivinni, s Szilágyi Kővárt feladta a császáriaknak, Nagy-Bányát meghódította, mi alatt Pernyeszi Huszt meghódítását vette czélba.

Ez eseményekkel egy időben érkezett a fejedelmi udvarba Dezsői Ferencz a nádor küldötte, hogy ott a fejedelemné jogait e helyekhez kimutassa. Bethlen az ellonkezött állítá elébe: Kővár csak férfi ágat illet, s Báthoryné nem bírhatja sem özvegyi jogon, részint mert Báthory erőszakkal foglalta el, részint mert férje elüzte magától, sem fejedelemszszonyi jogon, mert férje mint magános ember halt meg, sem kárpótlásképen, mert férje maradt adósa az országnak. Husztot Báthory kéjhölgyére Török Katalinra iratta át. Tasnád a fiscusé volt, mielőtt Báthory Zsigmond fejedelem Ecsedi Báthory Istvánnak adományozá, s most midőn az ecsedi ág kihalt az újra a fiscusé. Nagy-Bányát Báthory István fejedelem Szathmárért cserélte el, s azt az erdélyi városok sorába igtatta.

Bármennyi igazság volt is ez állításban, Bethlen távolról sem hibette, hogy érveinek nyomóssága az elfoglalt helyeket neki vissza fogja szerezni. Nem maradt más hátra, mint 1614 elején jelentést tenni a portára, s kérni a szultánt hogy közbevetésével eszközölje az elfoglaltak visszaadását tiltassa el a római császár által ennek alattvalóit Erdély megtámadásától, intse meg a nádort, Forgács Zsigmondot s Dóczy Andrást, hogy az erdélyi végeket ne fenyegezzék, küldjön fermánokat a magyarországi basáknak s az oláh vajdáknak, hogy felhívására készen álljanak. S minthogy a szász egyetem magatartása is kapcsolatban volt az ügygyel, mint a melyet az követeléseik kielégítésére akart felhasználni, nem mulasztotta el a fejedelem a szultánt az iránt is felkérni, hogy a torzsalkodó universitás meghódolását is rendelje el.

A szultánhoz intézett felterjesztés czélja volt, megelőzni egy Magyarország felől jöhető nagyobb támadást, melytől

Dóczy hadi készületei miatt igen is oka volt tartani, melynek következtében maga is küldött hadakat a szélekre. Ezzel azonban nem akarta elzárni a békés kiegyenlítés útját, s e czélból a nádorhoz és magyarországi megyékhez követségeket küldött *). Jól tudva, hogy a foglalások jogi oldalának vitatása csak ürügy, s azzal a politikai okokat akarják palástolni, maga is a fősúlyt saját politikai állásának elemzésére fektette.

A nádorhoz küldött követség feje Kornis István volt. Ez által nagy nyomatékkal emelte ki Erdély viszonyát a portához, melynek felbontása veszélyes s czélszerűtlen is volna. Az, ki Erdély széleit háborgatja, hatalmas császár szakállába kapkod, s nem csak az Erdélylyel, de a szultánal kötött békét is rongálja, és ellenére cselekszik a Zsitvatoroknál kötött békének. Nem egyéb haszontalan ürügy nél, hogy azért foglalják el az erdélyi várakat, nehogy a török az okra tegye kezét. Hisz ha a törökkel akarnak hadat, miért nem kezdik egyenesen Kanisa, Eger, Esztergom megtámadásával a dolgot? De a török ellen csak békével s nem háborúval lehet Magyarországot megvédeni. Bizony dolog, hogy a török a János királylyal kötött szövetségnél fogva soha sem magyaroktól vette el a várakat, hanem a németektől, s mindig akkor, midőn ezek mentek az erődökbe: mint Temesvárt, Gyulát, Jenőt, Lippát német őröktől foglalta el; Váradot is (Tót-Váradot? vagy talán Aradot?) németektől vette el, bizony erdélyi kézről nem vette el. Íme a németek segélye ennyire veszélyes volt mindig. De ha háborút akarnak, keressenek külsősegélyt: németet vagy mást — habár a némettel a közös haza elnyomását fognak eszközölni, s a mások által kezdendő háborúnak is kimenetele bizonytalan volna. És ha a zavargók Báthory temetési költségeinek fedezésére kezdenek háborút, gondolják meg, ha nem fog-e az sokaknak nem remélt temetésével még fényesebbé tétetni?

Egészen más hangon irt a magyarországi megyéknek, melyekhez Ujnémethi Istvánt és Spákai Gáspárt küldötte, oly

*) Bojti Engelnél. Monumenta 386. V. 3. Mátyás Emlékirata Hatvanál IV-ik k. 94-ik l.

meghagyással, hogy azokat a Dóczy-féle zavargások pártfogásától fogják el. Levelében kiemeli a két ország közt fenálló békét, a vérogyeséget, s saját törekvéseit a béke és jó egyetértés fentartására. Elmondja Dóczy és Lónyai András törekvéseit abéke felbontására: hogyan foglalták el a helyeket, melyek kétségtelen birtokai, melyeket ő még ha kül segíélyhez használatára fordíthatnak sem hagyhatna elveszni, s felszólítja végül őket, hogy minden ilyenmő törekvéseknek egész erővel álljanak ellent.

Magához Mátyás királyhoz is küldött gyors futárt, panaszt emelve Nagy-Bánya, Kővár, Tasnád elfoglalásáért, az országban üzött bujtogatásokért, katonáinak átállásra esabításáért, s mindezeknek orvoslását kérve. Mindenek fölött a béke fentartásáért esedezik, melyeket hasonló események bizonynyal fel fognak forgatni. S egyszersmind utasítá az udvárnál fen levő követeit, hogy az e várak miatt támadt kérdés ügyét igyekezzenek oly módon megoldani, hogy az által a béke fel ne bontassék. Továbbá írt a mindenható Khlesl bibernoknak is, kinek megnyerését hasonló követői feladatává tette: ismervén e nevezetes embernek császári urára gyakorolt befolyását. S írt végre a német birodalmi rendeknek is, biztosítva ezeket, hogy a török békénél egyebet nem kíván. Mind e leveleiben Bethlen eléggé hangsúlyozta a török segíélyt, melyet oka volt bizonyosnak tartani, annyival inkább, mert még 1613. végén értesíté a havasalföldi vajda, hogy egy kapucsi basa az őt előlegesen megerősítő szultáni jelvényekkel útban van. Decz. 30-án körlevelet bocsáta szét, hogy minekutánna „hatalmas császár sok szép ajándékkal, nagy pompával hozzá bocsátott kapucsi basája huszonöt kapucsiakkal“ útban vagyon, ő azt mind ő hatalmassága méltóságáért mind a maga becsületéért mennél fényesebben akarja fogadni, az urak jan. 5, 6, 7-én „mentől jobb modjával ékesben és ruhásban Szebenben meg jelenjenek.“ *)

A kapucsi basa — Ibrahim volt — negyven emberből álló kísérettel jan. 9-én Brassóban fogadtatott, honnan két nap

*) Eredetije Mike Sándor úr birtokában.

mulva Szebenbe indult *), hova jan. 15-én érkezett meg. Hozott magával zászlót, botot, kaftánt a fejedelem számára s egy fermánt, mint az elismerés előleges jelvényeit. Ez utóbbi egy aggasztó kikötést tartalmazott: Jenőnek és Lippának rögtöni átadását követelte.

A kívánat rögtöni teljesítése lehetetlen volt. E két erősség átadására Báthory Zsigmond óta minden ellenfejedelem felajánlá, s minden fejedelem megígérte, — de mindenik halasztá a kötelezettség teljesítését, tartva a tény következményeitől, tekintetbe véve a közvélemény ellenző szavát, s belátva, hogy e tény gazdag anyagot szolgáltat az ellenfélnek bujtogatására. Mind ez Bethlenre nézve is kívánatosná tette, hogy a dolgot húzza halaszssa, s annyival inkább, mert azt e perczen teljesíteni sem lett volna képes. Egyik vár sem volt kezében. Jenő parancsnoka Petneházy István megígérte ugyan, hogy azt Erdélytől nem fogja elszakasztani, de a lippai kapitány Karánsebesi Vajda István, mikor Lippát kérte „a fejedelem népét megtérifalá“ s Mátyásnak hódolt. Való igaz, hogy utóbb sikerült neki Kapy Andriást 500 lovassal a várba bejuttatni: de ezzel még nem rendelkezhetett felette feltétlenül.

Valójában hát Bethlen teljesen egyik felett sem rendelkezhetett. Ily módon kényszerítve volt mindenek előtt időhaladékot eszközölni.

Mindenek előtt pénzre volt szüksége, részint hogy a török követségekkel járó kiadásokat fedezze, részint hogy a kapucsi basát részére nyerje, — tudván hogy mennyire nyomatékos szokott Konstantinápolyban lenni az ilyen előbbkelő megbizottak jelentése. E célból a jun. 13-ki levelével s korlátmoka egyezkedése által megnyert szász egyetemhez fordult: „Ennek előtte való irásunkból — ír a jan. 15-én — immár bizonyosan megérthette kegyelmetek, minékünk kegyelmetekhez való tökéletes jó akaratunkat, melyet kívánsága szerént re ipsa praestálni akarván, vagyon csak hátra, innét való költözésünkről az kegyelmetek gondviselése, kit hogy ne halogasson, magunk is minden órában kívánók; sőt az üdönök alkalmatossága most ugyan arra is szolgál, a

*) Hegyes napléja 302. l.

kemény fagyon és uton könnyebb az lövő szerszámokat elvitetni. Ez alatt hisszük vagyon értésére kegyelmeknek az hatalmas császár fényes portájáról fő kapucsi basája zászlóval érkezvén hozzánk régi szokás szerint jól tudja kegyelmeket azokat, mennyi summával, ajándékkal kollektik contentálnunk. Az fogyatkozott állapotot és az időnek mivoltát nem tagadhatjuk: kedvesen akarók kegyelmeket megtalálni, mikor immár az mi atyai kegyelmességünket, és jó akaratunkat teljességesen magához megtapasztalta, kegyelmek is tartozó hűséget és obedienciáját ne halogasson hozzánk. Az mely adónk kegyelmeken universitásul fenáll, valamint s valahogy lehetne, abból két ezer tallérnak kellene szerit tenni, ugyan tallérul küldene kegyelmek ide mindjárt: Egyéb féle pénzét az törököknek adnunk káros és nem olyan kedves is náluk: Ebben hogy kegyelmek nekünk kedvünk és kívánságunk szerint cselekedjék, intjük szeretettel és hagyjuk is kegyelmeknek: kít ha kegyelmek megeselekeszik, szintén olyan jó neven vesszük kegyelmektől, mintha ajándékon adna. Az költöztetésre is penig az mint oda fel írók kegyelmeknek, haladék nélkül legyen szorgalmatos gondviselése.*

Ez alatt is gondja volt, hogy a kapucsi basa ott mulatása alatt a dolgok valódi állásáról tájékozva legyen, s e célból több időn át tartóztatá Szebenben. A portára pedig futárt küldött Suki Benedeket levelekkel a szultánhoz köszönve a küldött ajándékokat, a nagyvezérhez kérve, hogy a tanácsuraknak kaftányokat is küldjék el, s a tatárok által elfogott Horváth Lázárt *) az ő tekintetért bocsássa szabadon; igérvén egyszersmind, hogy tavasszal fő ember követeit fogja beküldeni.

E gondjai közepett, s a kapucsi basa ottlétében érkezett meg Izmael aga a Skender basa szolgája, azé, a ki régi ismerőse, s a múlt évi hadjáratban is szerdár volt. Nem csak maga válaszolt kimerítően mindez ügyekről, hanem Szebenben jelenlevő fejedelmi tanács és főrendek által elibe terjesz-

*) 1613 őszén „tatár nyelvet fogni ment“ mondja Nagy Szabó 113. l. de maga fogatott el, s a jedikulába záratott.

teté a magyarországiak foglalásait. „Egyszóval akarók nagyságodat tudósítani — irák ezek jan. 23-án — a német párthoz való magyar urak a szent frigyot és szép békességet az ő részekről annyira megháborították, hogy immár ebből az ő hatalmassága birodalmából és országából erős várakat, kerített és mezővárosokat, nagy darab tartományokkal együtt foglaltak el, és immár Erdélynek határában vannak, napról napra elébb igyekeznek jönni. Ngodat, mint minékünk becsületes jóakaró urunkat kérjük felette szeretettel, az miképpen ez ideig, ennek utána is ngodnak eme szegény ő hatalmassága sok képpen elpusztult és romlott országának minden felől való határra legyen oly atyai szorgalmatos gondviselése, ki eniett mi is immár valaba szegény hazánkban nyughassunk esendességben.

Ngodnak kicsintől fogva nagyig egész országul ilyen atyai kiváltképen reánk való gondviseléséért mi is az ő hatalmassága hűségében a mi kegyelmes urunkkal meg igyekezzük szolgálni.*)

Bothlen a porta támogatásában nem esalatkozott. Ügye védelmezésében ez nem kis tevékenységet fejté ki, s kérelme alapján Drinápolyból febr. 3-án Huszán csaszt a szászokhoz küldé egy fermánnal, melyben ezeket emlékezteté, hogy hogyan szabadítá meg őket Báthory uralma alól; s elrendelé, hogy most midőn a németek megint meg akarják támadni Erdélyt, Bethlennnek engedelmesek legyenek, parancsára felüljenek, éjjel nappal vigyázzanak, a fejedelemnek segélyt adjanak, s őt uroknak ismerjék el. Figyelmezteti, hogy más pártra ne ingadozzanak, különben haragjának egész súlyát fogja velök éreztetni. Ugyan akkor, — mint erről a szászokat is értesíté, — kiadatott a parancs a temesvári s egri basáknak, továbbá azon bégeknek, kik tavaly Erdélyben voltak, s végre a két oláh vajdának, hogy Bothlen felhívására hadkészen álljanak.**)

Néhány nappal utóbb febr. 11-én Negroni a Mátyás követe s Mehemet csasz indítottak útra egy náme humajum-

*) Eredetiről Mike Sándor úr gyűjteményéből.

**) Hatvani Okmánytár IV. k. 89. s köv. II. Brassóba martiusba érkezett.

mal Mátyás királyhoz. Óhajtott volna, hogy a határszélekre komoly parancsot küldött volna a császár a béke fentartására, melynek felbontása megtörtént Huszt, Kővár, Nagy-Bánya és Tasnád elfoglalásával. De mielőtt még ily dologból a béke teljes felbontása következne, szükség megpróbálni a viszályt barátságosan kiegyenlíteni. Hígyje el ő felsége, hogy ő a szultán Erdélytől egyetlen darab földet sem enged elszakíttatni, nem hogy egy várat hagyja elvétetni. Ezért határozza el magát ő felsége e néme humajum vétele után, hogy ama várakat és helyeket adja ki Erdély fejedelmének; ez esetben fen fog maradni a béke, különben az fog megtörténni, mit a hatalmas Isten határozott.

De Mátyás és tanácsosai ez idét még ingadoztak, hogy háborút vagy békét akarjanak-e? nem volt szilárd akaratok, nem tudtak határozni, nem kisserű nézpontok felé emelkedni, s általán rosszul tudák palástolni, hogy nincs más céljok, mint időnyerés; Bethlennel szövetséget nem akartak nyíltan fellépni ellene nem mertek, s bár függőben kivánták a kérdést tartani, de ugyanakkor Dóczy által megfontolatlan kihívásokkal bosszantották, ingerelték a fejedelmet s a törököt egyiránt.

Nem bíztak Bethlenben, s ennek első lépését is félre magyarázták. Bethlen Sarmaságit és társait „nyílt parancs, kísértő levél, előleges bejelentés és megegyezés, teljes hatalom, vagy némi utasítás nélkül” a Báthoryval kötött szerződés megújítására küldte Linzbe, hol ez idét Mátyás udvara tartózkodott.

De ez őszinte bizalomteljes fellépést kétkedéssel fogadta az udvar, mely Bethlent törökösnek tudta. Most felhányta múltját, s azon gyanura jött, hogy az egész követség időnyerés kedvéért jött. Úgy hívék: a török — megbékélvén a persával — már eleséggel kellőleg ellátván várait, csak készületeit akarja bevégezni, s aztán Magyarországot haddal támadni meg. *)

Ily aggodalmak uralkodtak a titkos tanácsban, mely sokáig nem fogadta Bethlen követeit, mig nem ennek postája,

*) Mátyás emlékirata Hatvaniánál IV. k. 93. l.

melyet az elfoglalt várak ügyében küldött, felérkezett. S a fenyegetés török háborúval megtette hatását. Most némi habozás után január derekán csakugyan fogadta a titkos tanács az erdélyi követeket, kik ott 1) részletezék a múlt évi eseményeket, 2) bejelenték Bethlen székfoglalását, s 3) kérték a Báthoryval kötött utolsó szerződés ratificálását. A titkos tanács sok kiméletlenséggel járt el a kihallgatásnál. Legelőbb szöszöztette az okokat, melyek eléggé súlyosak volnának arra, hogy a követség ő felsége elé ne bocsátassék: először, mert a pozsonyi tractát nem tartotta meg Báthory, s természetesen vele együtt maga a „tartomány” sem. Ő ugyanis titkos egyezkedésbe bocsátkozott a törökökkel, nem adta át az erődöket, melyek ki voltak kötve, sőt Váradot a török kezébe akarta játszani, s nem hajtá végre a kikötött amnestiát; másodsor, mert ama kiegyezéshez az ország sem alkalmazkodott, miut a mely nem tett felterjesztéseket, a törökökkel egyezkedett, s a Skender basa által hirdetett országgyűlésen megjelent; harmadsor, mert maga Bethlen törökös, ő eszközlé a szivatöröki béke meghamisítását, 1613. sept. 29-kén a Vaskapunál Nazufhoz írt levelében a töröknek örök hűséget fogadott, annyi ezer keresztyénnek török rabságba jutását eszközlé, megválasztatása török s tatár dúlás közepett lön végrehajtva, annak tett le hitet, s most is ő felségét, midőn Erdélyen kívüli birtokait követeli, török haddal fenyegeti. Ily módon a pozsonyi nyílt szerződés fel van forgatva: Bethlen követői pedig a titkosnak elfogadásáról szót sem tesznek. Ily körülmények közt erősebb biztosítékokról kellene gondoskodni. S csak ily áron hajlandó ő felsége a további keresztyén vérontás elkorüléséért az alkudozás folytatására. *)

Legfőbb nehézség természetesen a titkos pontok meg nem említése volt, melyekkel Báthory Mátyással teljes és tökéletes véd- és dacz-szövetséget kötött még a törökök ellen is. De Bethlennek ezt lehetetlen volt elfogadni, s követői nem is voltak rá felhatalmazva. Annaira azonban hajlandók voltak (valószínűleg uroktól nyert újabb utasítás alapján), hogy

*) Közülte e rendkívül érdekes okmányt Hatvani IV. k. 67. és követk. ll.

az elfoglalt várak ügyében az alkudozás halasztassék a következő magyar országgyűlésre, melyre mindkét fél biztosokat küldjön. *)

Most fogadta a császár a követeket. Sarmasági szónokolt, szavaival a múlt év eseményeit festve, s élesen kiemelve, hogy a török nem mint hódító jött az országba: mert egy talpalatnyi földet sem foglalt el, mert a szabad fejedelemsválasztás jogát nem háborgatá. S midőn választ a követek néhány nap eltelte után sem kaptak: újabb kihallgatásért esedeztek, melyen Kassai a fejedelemnek fényes tulajdonairól, a békés hajlamairól szónokolt. **)

Végre jan. 20-án kiadatott a válasz: Ő felsége Erdélyország nyugalmát annál inkább óhajtá, mert értesült, hogy Moldva és Oláhországa teljesen a török hatalmába estek. De a szerződések megszegéséből új veszélyek származhatnak, s ezért ő felségének a dolgok ez állásában meg kell fontolni bővebben, mit határozzon, annyival inkább, mert a követeknek nincs is kellő utasításuk. Egy tehát a követek közül maradjon fen (s ez Sarmasági volt), kettő pedig térjen haza bővebb utasításért. Ezek mellé ő felsége is biztosokat fog nevezni, kik legjobban értelmezendik akaratát. Megvárja ő felsége a követektől, hogy e fontos ügyben keresztényeknek mutassák magokat, s főként arra ügyeljenek, nehogy a békealkudozást a törökök kicsapásokkal zavarják meg. ***)

Bethlen követeinek e fogadása, s az adott válasz, — melyről posta által lett értesítve, — nem elégitette ki. Nem is titkolta neheztelését azon Szebenben febr. 8-kán kiadott válaszában, melyben a német követeknek adandó menedéklevel kiállításáról értesíté Dóczyt: „nem hiszszük mi azt, hogy méltán dicsekedhetnék az az szolga, az ki az urnak igaz jó akarókból gonosz akarókat, és hasznos embereiből ellenségeket, kicsin, vagy semmi haszon reménlésével százezer annyi

*) Mátyás emlékirata. Hatvani IV. k. 94. l. Mátyás úgy hiszi, hogy Bethlen e miatt küldött ügynököket a megyékhez. Bojti Engelnél 893. köv. II. az ezekkel adott leveleket közli, melyek az elfoglalt várakról emlékeznek.

**) Bojti-Engel Monumentáiban 363. s köv. II.

***) Hatvani: Okmánytár IV. k. 71. l.

kárt, romlást, veszedelmet vonszon országira; bátor szintén parancsolta volna is ő felsége, igen méltó és dicséretes mentsége lehetett volna ettől kegyelmeteknek ő kelme előtt: az jó Isten csinált republicákban minden törvényekben nem hogy dicsértettek, hanem inkább meg is büntetettek igen az kik turbatores publicae pacis experti sunt, hogy inkább, hogy ez titkos practikából már enyire vitetett. És ha szintén ez után valami oly tradálás által ezek jobb állapotra juthatnak is, sokkal jobb és dicsőségesb lött volna ezek nélkül ellenni, hogy sem az veszekedéssel az idegen gondolkodásra egymásnak csak okot is adni, holott mindenkor csak az az kormányos mester dicsértetik méltábban, az ki az hajóval teljességgel el tudja az kösziklákat körülni, hogy valamint az ki ottan ottan megakasztja és kárral romlással viszi keréngő helyekre, ha szintén teljességgel oda nem veszi is. Mi bizony nem tagadjuk, minden ok nélkül megbántott emberek lévén, busult szívvel vagyunk az dolgon, de valamennyire rajta bánkodunk, annyival jobb reménységgel viseltetünk, hogy lelkiismeretünk nem vádol sem Isten, sem emberek előtt erről való okadásunkról, kinek nagyobb bizonyága az, hogy minden salus conductus kívánása nélkül, most is oda fel vannak császárhoz ő felségéhez követink. Eddig ő felségének csak óráig is ellenségének magunkat nem tudtuk, sem tartottuk, sőt igen hasznos és kedves szolgálójának, ha mások össze nem vesztenek, kire való képest minden salus conductus nélkül akár mikor bizvást hozzánk jövé az ő felsége követi vagy kicsiny vagy nagy dologból illendő böcsülettel láttuk volna, sőt most is mindannyi ártalmas cselekedetek után is mi ugyan ugy látnók az követek, kiket de jure gentium senki méltán meg nem bánt hat. Hiszszük mindazáltal, hogy eddig való modnélkül való dolgok mi hozzánk diffidentiát szerettek kegyelmetekben, még is az mi szokott jó indulatunkból, kiváltképen lelkiismeretünknek tisztaságában való őrizéséért mi a salus conductust és assecuratiot kegyelmeteknek kívánása szerint megküldöttük, noha az alatt minden felől sok gonosz igyekezeteket és ártalmas szándékozásokat hallunk ellenünk onnan az kegyelmetek részéről. Mindazáltal az ő felsége követét a mennyire hozzá érkezünk, jó szívvel az ő felsége császári méltóságához illendő böcsülettel látjuk és szeretettel fogadjuk,

az ő felsége kegyelmes akaratját is hozzánk és szegény hazánkhoz örömet halljuk. Semmit is az mi igazságunkon kívül ő felségétől nem kívánunk. Ez alatt ma, mikor ezen salus conductusinkat kiadtuk, az mely hadainkat vigyázásért az szélekre hagyunk volt szállani, megírtuk, hogy ezután, míg az dolog olvál, azon helyben csendességben legyenek és ellenséges igyekezetet ne kíséresenek, kiről kegyelmeztől is hasonló vigyázást, parancsolatot és gondviselést kívánunk. Csak ő felsége és az magyar nemzetség s kegyelmeitek is végye, az tiszta igazságnál mi bennünk egyebet soha nem talál, csak hogy egyebektől is azt magunkhoz méltán mi is meg kívánjuk. *)

De ugyanakkor — egy nappal később, febr. 9-én — körlevelet küldött a megyékhez s városokhoz, elrendelve, hogy hadkészen álljanak: „Miólta Isten kegyelmességéből és országul kegyelmeitek egyenlő választásából a fejedelemségre hívtunk, tisztünk szerént éjjeli nappali szorgalmatosságunk csak azon volt, hogy szegény romlott hazánknak békességes állapotot szerezhessünk minden felől: melyben fogyatkozást és akadályt nem is ismerhettünk egyebűnmen, hanem csak a Dóczy Andrást. Nem tudhatjuk mi gondolatjából kezdett országunk határán kapdosni, kiből noha ő másokra mutat, hogy ő neki is arra parancsolatja volna, de császárhoz ő felségéhez oda felbocsátott követeink nekünk azt írják, hogy ő felsége is a szent békességnek megerősítésére, sőt a mi személyünkhöz és szegény hazánkhoz is minden kegyelmességét ajánlotta volna, kiről az mi követinkkel együtt főkövetet bocsátana hozzánk, mi eddig is minden engedelmes igaz jó akarattal és hasznos szolgálatunkkal ajánlottuk magunkat, mind ő felségének mind pedig a nemes Magyarországnak, és minden rendeknek, okot semmi veszekedésre és idegenségre nem adtunk, adni nem akartunk, elfoglalt határinkat is mint saját igazságunkat követeljük, és leveleink által kérjük, és kívánjuk mind ő felségétől mind az országtul. Kirül noha reményességink és szép szókkal való biztatásink vadnak, de hogy efélenek könnyen helyt adván, vigyázatlanságunk miá véletlen

*) Eredetiről, mely Mike S. úr birtokában van.

dolog hazánkon ne történhessék: akarók kegyelmeitek ideje korán inteni, sőt hagyjuk és parancsoljuk is sub amissione capituli et aliorum bonorum: minden órában fejenként mind lovagjával és kapuszám után való gyalogjával legyen oly készen, hogy valamikor második parancsunk érkezik, mindjárt megindulhasson és oda mehessen valahova az szükség kívánja magunk személye mellé.

Erre való vigyázást és külső segítségünknak szorgalmaztatását is el nem mulattuk, volt gondunk reá szintén tegnapi napon érkezik arról való levelünk, az két oláh vajdának császár ő hatalmassága megparancsolta, hogy ha kívántatik személyek szerént mellénk jöjjenek, azok készen is vadnak minden órában, azon képen az budai, egri és tömösvári pasáknak meg vagyon parancsolva, hogy Erdély oltalmazására szorgalmatosan vigyázzanak és az mikor kívántatik okvetetlen mellénk álljanak, mindazonáltal azután is semmire okot adni nem igyekezünk, teljes erőnkkel a békességnek utját követvén, az mi igazságunkat és határunknak restitúcióját békességesen kívánjuk, ki ha meglészen, az mint reméljük, az készülésben és vigyázásban semmi kárt nem vallunk. Ha pedig reménységünk ellen valakit ok nélkül háborgatni akarának, szükségesképen kegyelmeitekkel egyetemben magunkra gondot viselünk. Ez jövendő gyűlésre pedig az kegyelmeitek vármegyéjéről való kapuszám után levő gyalognak és lovasnak és az nemességnek is számát rogestrom szerént hatvan (60) kívánjuk. **)

E közben közelgetett Szeben végkiürítésének határideje. A költözködésre az előleges lépések már jan. 23-án megtörténtek, s a nagy farkas-ágyu febr. 3-án kiindított a városból. E közben a fejedelem febr. 22-ére Segesvárra országgyűlést hirdetett. A város az egyetem sikeres ellenállásától vévén példát, febr. 11-én elhatározá, nem engedni meg, hogy az országgyűlés ott tartassék, s e czélból a szállásosztókkal gorombául bánt. **)

Alig értesült a fejedelem az ellenállási szándékról, rögtön irt Szebenből febr. 15-éről, s eléggé bosszús hangon, oda-

*) Eredetiről, mely Mike S. úr tulajdona.

**) Hegyes András naplója 309. l.

utazott korlátnokának Pécsi Simonnak: „Hogy kegyelmed elmenő másnap reggel bizonyosan hozák, hogy Segesvárat az gyűlést celebrálni nem akarnák engedni, sőt az várban igen költöznek, az szászok, Brassóbol is gyalogot küldtek volna nekik, mely dolognak, mi semmi okát nem látjuk és értjük, mert mi igazak lévén, kegyelmed tudná, ha valami fraus az mi szívünkben volna, sőt azt is beszélük, hogy az adót sem akarnák be adminisztrálni ezután is.

Akarjuk kegyelmedet certificálni, ezekről is intjük kegyelmed ez dolognak bizonyosan végére menvén, mi akaratjok minket bizonyosan tudositson mindjárt, mert ha ezek, így vagynak, manifestissime rebelliojok nyilatkozik ki ezzel, és úgy Szebennek megadása mint lehessen, megítélheti kegyelmed. Kegyelmedet ugyan kérjük erre is, úgy provideáljon, hogy minket mód nélkül innét ki ne mozdítson, mert ha mi gyalázat rajtunk esik, nem másnak, hanem kegyelmednek tribuálhatjuk, mert mi az kegyelmed persvasiójából cselekedtünk ez ideig mindent, bizony nagy dolog ha úgy se hisznek nekünk, Szebenből hogy ki megyünk. Kegyelmed éjjel nappal mindjárt ezekről tudositson, az ott valóknak adjon valóban mindeneket eleiben, mire ígérték azelőtt magoknak magam füle hallására, jól meglássák mit cselekednek, mert én itt mindeneket praestáltam, de ha mi ő rajtok és bonnek találtaik fogyatkozás, ne másnak hanem magoknak tulajdonítsák.“

S egy utószóval még figyelmezteti „felette kérem kegyelmedet, az szállásom felől provideáljon úgy, hogy legyen minden jó alkalmatossággal még ebédlő, palota, tanácsház, Antcamara, magamnak való házam, annak kamarája, feleségemnek jó házai, fűrészes deszkából egy jó öreg konyhája, a szállásokat közönségesen osszák úgy gyalogim és szolgáim között más szállók legyenek.“ *)

Bármily zokon vette is Bethlen a segesvári eseményeket, s levelének bár egy szavával a kiköltözés hátráltatására is érzelt: perczig se gondolt rá komolyan, hogy szavát meg ne tartsa. Egész nagyságát jellemző nyugalommal írta más-

*) Egy gr. Kemény József által a Sachsenheim birtokában levő eredetiről vett másolatról.

nap febr. 16-án ugyanesak Pécsynek: „Az kegyelmed levelét becsülettel vevén örömmel olvassuk, kívánjuk is szívből való effectusát az szász uraim magok ajánlásának. Ideje is ha ők is az diffidentiát leteszik és az igazságot követik, én bennem soha megirt jó akaratomnál egyebet bizony nem találnak, csak erővel ne csináljanak ellenségekké, mert én edesatyjok akarok lenni, mivel szászok fejedelmének is hinnak. Sokképpen ijezgetnek melyek most is naponként csak elmenteled után is nevékedtek, de én az felöllök való diffidentiát szívemből kivitettem, és ha nem tudom mint lenne is, de immár szómat meg nem máslok, meg azt mondják, hogy az egész ország igen haragszik Szeben megadásáért majd én reám, mind kegyelmedekre, de azzal én nem gondolok. Kedden reggel okvetetlen Isten velem lévén megindulok. Az szálásomra kegyelmednek legyen gondja és offen legyen, mert nagy gyalázatnak tartanám ha be nem bocsátnának, ne féljenek, mert bizony igaz ember vagyok, kebelemben is az igazakat megoltalmaznám.“ *)

Febr. 18-án összeparancsolá a polgárokat, kik közül már csak 53-an laktak Szebenben, átadta a kulcsokat, szívükre kötötte a jámborságot s hívséget és Gottsmeister Kálmán királybíró kíséretében Medgyesre utazott.

Itt vette a hírt, hogy a segesváriak a megkezdett úton haladva, szállásmestereit elűzték. Még Szeben átadása sem ulti ki a bizalmatlanságot e gyanakvó nép szívéből, s tartott tőle, hogy a segesvári fellegvárt a gyűlés folyama alatt a fejedelem hatalmába kerithetné. Bethlen Medgyesről febr. 21-én írt levelével meg akarta őket nyugtatni, s az engedelmesség útjára visszatéríteni: „Vöttük az kegyelmedek levelét, melyből értjük nemi nemi hol mi folyó hiába csacsogó emberektől halott szókból mi felöllünk és hozzánk való kétségben eséseket várastoknak elvétele és marháitoknak élpraedálása felől. Mely dolgon nem győzünk eleget csudálkozni, sőt nem kicsin szomorúságunk, és busulásunk vagy on rajta, hogy az

*) Archiv für Siebenb. Landeskunde, Neue Folge III. 259. 1.

nagy diffidentiát még is szívetekből mi felőlünk ki nem vehettétek, és eféle tökéletlen nyelveskedő embereknek hazudozó szavokon megindultatok, holott mi biznyságul hívjuk az menybeli Uristont, qui scrutator cordium et omnium rerum, hogy soha a mi szívéünkben eféle gondolatok nem is voltak, nem hogy mi romlásatok felől valakivel consultálkoddunk volna valaha. Mert mi egyszer minden rendeknek az törvényre és kinek kinek szabadságának megtartására hittel köteleztük magunkat, melyet mi soha különben nem violálunk, hanem a ki animo deliberato opponálja magát ellenünk, és manifeşte rebellál. Et quod majus, ha ez hazába való Báthorytól creáltatott intestinum bellumot tovább akartuk volna continuálni, bizonyára Szebent nem restituáltuk volna, de mi mindeneknek satisfiatalni és kinek kinek elveszett szabadságit in pristinum statum akarván collocálni, mindezeket praestáltuk, senkinek semmivel immár nem tartozunk. Sőt értvén tegnapi napon cancellariusunk irásából ezt a nagy tumultuálást, nagyobb hitelnek okáért magunk kezével írott erős reversálisumkat kültük közitekben, melyet akarván megbizonyítani, hogy minden hírek merő hazugságok. Szebenben nem ilyen obedienciával ígérték vala magatokat; bizonyára Isten előtt is bűn, és ez világi emberek előtt is örökké való gyalázat lesz, ha az mi veletek tott, hallatlan és reménytelen kegyelmességünket ilyen nagy háládatlansággal köszönitek meg. Annak okáért, hogy országunknak generalis gyűlését városokban patienter engedjétek celebrálni, intünk szeretettel megint fejenként, sőt hagyjuk és parancsoljuk serio. Ha hol pedig vakmerő engedetlenségre votván magatokat, fegyverrel opponáljátok magatokat ország ellen, nos filius pacis nem martis levén, az fegyver zergetésre okot nem akarunk adni. Melyet ha ugyan követni akartok és a mi reversalisumknak nem hiszték, minket mindjárast certificáltok felőle és bizonyos fő atyátokfiai által találjátok meg solenniter felőle, ne egy lovász által, és különben vegyétek eleit dolgotoknak ne fegyverrel, mert az semmire nem használ ha arra kellekik menni a dolognak. Segesvárat országgyűlését mi ugy értjük, hogy volt ez előtt is, semmi ujságot nem szerzünk, ha pedig nem volt is, az ország szállás osztóra nem kellett volna támadni, kü-

lőmben kellett volna a dolognak eleit venni. Mert mi comperta rei veritate az igazságnak mindenkor cedálunk.* *)

De sem e levélnek, sem az újabban oda küldött Pécsi törekvéseinek nem lett sikere. Bethlen nem akarta a kérdést olmérgecsíteni akkor, midőn minden erejével a belnyugalom helyreállítását ezélezta, s az országgyűlést áttette Medgyesre

*) Archiv III. 263. l.

III.

A gyűlés febr. 23-ára volt hirdetve. De az áthelyezés kérdése néhány napot igénybe vett, s a tanácskozások márcz. eleje előtt nem vették kezdetüket. Bethlennel vele volt egész udvara: a bejárók csapata 600 gyalog s 400 lovas udvari darabont. A fiatal sereg még nem feledkezett meg: Báthory Gáborról, ki alatt oly vig napokat élt: midőn gyilkosai közül, kik még életben voltak, nagy fényesen és czifrán öltözve Medgyesen megjelentek. A fő bűnös Géezi András már meglakolt: még múlt évi dec. 2-án azon házban, melyben Báthorynak hűséget fogadott, elfogatott, s Fogarasba vitetett, hol Balling egy hónapi kínoztatás után felakasztatá. Szilassi és társai vagy nem tudtak e dologról, vagy nem tartottak hasonlótól: — de tény, hogy hetyké föllépésökkel a közvéleményt magok ellen ingerelték, s bár merre mentek, ujjal mutattak azokra, kik a Báthoryak ősrégi családját kiirtották.

A gyilkosok márcz. 3-án reggel fényes öltönyben teljesen és fegyveresen Mikola János tanácsúrhoz s onnan Augyalosi János ítélőmesterhez mennek: elpanaszolva az udvaroncok bántalmazásait, s hivatkozva arra, hogy nekik a rendek azért, mert a hazát a zsarnoktól megmentették, jutalmat ígértek. Mind ketten a gyűléshez utasíták őket, s ők megkönnyült lélekkel mentek az országgyűlés elé. De a büntudat arcukat eltorzítá.

Szilassi emelt szót, s parasztos kifejezéssel kezdte hánytorgatni, hogy a zsarnokot a rendek megögyezésével olták ki. Roppant zaj támadt, melynek csillapúttával a szebeni királybíró fölkel, és tiltakozott, hogy abban, mit a gyilkos mond, valami igaz volna, s kívánta azoknak törvényszék elé állíttatását. Valóban kiutasították a gyűlésből. De a nép és katonaság

üldözni kezdte őket; Szilasi fegyverhordozóját Váezi Pétert felkonozolta, s a nyomorúttak alig menekülhettek a takácsok tornyába, hol úgy hívek, hogy a szűk feljárást könnyen meg fogják védelmezhetni. A felbőszült néptömeg perczenként növekedett, s Bethlen István, Nagy Gergely és Bothlen Farkas hiában kísérlették meg azt eloszlásra bírni.

A gyilkosok nem adták meg magokat, s minthogy védelmi helyzetök jó volt, s hozzáférhetlennek tetszett, a katonák fel akarták gyújtani a tornyot. A polgárok ekkor megmutatták a rejtek utat, mely a torony mellett levő templom tetőjéről felvezet, s honnan a torony deszkázata is könnyen betörhető. Ez úton feljutottak a katonák. Nadányi Gergely elment akart állani, de loúttetett, s ott szörnyet halt. Őt s Szilassit és Zámabót, megfosztva czifraságaiktól, levetették a toronyból a nép közé, mely kivont fegyverekkel állt ott, s őket és Marhás Lukácsot darabról darabra vágta. A tetemetek három nap múlva bakó ásta el! a nép rettenetes bíraskodásának végével a nyugalom teljesen helyre állt.

Az országgyűlés folytatta tanácskozásait, s annak folyamata alatt érkeztek meg Huszain csausz, kit a portáról Mátyáshoz küldöttek a febr. 3-ki fermással, továbbá Kassai és Benkner Mátyás jan. 10-ki válaszával, s a hírrel, hogy a király két követe útban van. Ezek azonban lassan haladtak, s a rendek ez alatt megoldák feladatukat; a zaklatott hazában legalább a belnyugalmai helyreállíták. Bethlen márcz. 16-án erősíté meg a hozott törvényeket.

Gondolkodtak Fehérvárnak mint fejedelmi laknak megépítéséről.

Elrendelék, hogy a hadkiállítás jövőre pontos legyen.

„Az erdélyi birodalomban levő, és szabad helyekben lakó hajduság az mint magok is kívánták, ennek utánna az hajdu nevet letévén, minden állapotjokban az nemességhez tartásuk magokat, és az mely vármegyékben laknak, ahöz hallgassanak, az hadakozásnak idején is, az vármegye zászlója alatt járván, az várispánoktól fügjenek.“

A fejedelmi conditiók megtartását elrendeltek.

„Nyilván vagyon mindeneknél, hogy miképpen az elmult esztendőekben Báthory Gábor akkori fejedelmünk sok

uri, és fő renden való nemes atyánkfiait, sem citálván, sem legitime convincáltatván némelyeket közülök gyalázatos halállal meg is öletvén, fenyték és fegyver által velünk proscibáltatott, és articulusban is iratott vala, minden jószágokat, marhájokat confiscáltatván és egyebeknek donálván, kik az oltától fogva vagy külső országokban bujdosván, vagy pedig ez országban mások háta megett fogyatkozást, keserves életet élvén, némelyeknek pedig feleségek gyermekök nagy árvaságra és többire kolduló állapotra jutván, tetszett azért, hogy efféle illegitime proscriptusoknak neveik, úgy mint Sennyei Miklósnak, Kornis Zsigmondnak, Petki Jánosnak, Sarmasági Zsigmondnak, Sükesd Miklósnak, Kálnoki Jánosnak, Bernárd Ferencznek, Domokos Istvánnak és Ferencznek, Geréb Ferencznek és Györgynek, Nemes Balásznak, Jánosnak, Nagy Menyhértnek, Miklós Zsigmondnak, Szecsei Jánosnak, Ferencznek, kisebbik Adamosi Nemes Jánosnak, Kálnoki Benedeknek, Demjén Ferencznek, Vajda Miklósnak, Szöldi Demetornak, Vorebély Mátyásnak, Kolozsvári János deáknak, Váradi Gergocsi Istvánnak, Pataki Jánosnak, Régeni Jánosnak, Körösbányai Nagy Miklósnak, Szombatfalvi Boer Istvánnak, Rapolti Jánosnak, az Articulusból teljességgel deletáltassanak, és arról emanáltatott Articulusok in ea parte penitus annihiláltassanak.

Hogy az szebeni uraméknak, és atyánkfiainak is keserves injúriájoknak méltatlansága mindeneknél nyilván legyen, tetszett hogy városoknak elfoglalásokat, absque ullo juris tramite, és kénszerítésből ellenek iratott articulus invalidáltassék, és penitus tolláltassék.

Ezekon kívül megtekintvén Kendi István urunknak atyánkfiainak, régi böcsületes nemzetének, és magának is ez országnak való szolgálatját, ő kegyelmét, és hasonlóképpen Kornis Boldizsár és Sennyei Pongrátz gyermekével árvaival, ez országban közinkbe szeretettel befogadjuk, becsületeket megadjuk és minden törvény szerint való igazságokban elő is bocsátjuk.

Noha peniglen kívántatnék, és az igazság is azt diktálná, hogy az kiknek jószágok törvénytelenül vétetett el, azoktól az kiknél vagyon, esmét törvénytelenül vétetnék vissza;

és az Spoliatusoknak restituáltatnék, hogy hasonlóképpen mérettetnék nekik is, az mint egyebeknek mértek; mindazonáltal, hogy enek utánna az törvénytelenéknak csak suspitiója is eltávoztassék; tetszett az törvénytelenül spoliáltatott haeresek az féle jószágokat, és marhájokat törvényel ez ide alá megirt mód szerint keressék, tudniillik, hogy ezen esztendőben és jövődjő májusnak első napján Kolozsváratt terminus celebráltassék, mely egy holnapig duráljon, holott ante omnes causas az az Báthory fejedelem idejében, törvénytelenül elvett jószágoknak causája assumáltassék; ebben pedig ilyen mód observáltassék, hogy juxta antiquum usum et consuetudinem magyarországban ad decimum quidem, Erdélyben penig ad octavam diem evocáltassék, az in causam attractusok, mind két fél penig oly készen legyen, tam legalibus quam humanis testimoniis, hogy arról az terminusról sommi nemű remediummal ki nem bocsátatik, hanem az causa finaliter decidáltatik, ki után mindjárt nullis juridicis remediis obstantibus executionis tétotik, hogy így az spoliata personák istenhez való keserves óhajtsokkal az ur Istennek haragja fel ne gerjedjen ez után is, és azon közben az adversa parstol is, az törvénytelenég felől méltó panaszkodása ne legyen, mivel hogy penig sokap imár az Spoliatusok közül pereseket evocáltattak is, és causájok processusban megyen, tetszett hogy az féle causák is, ezen brevis processus szerint discutiáltassanak ugyan ezen terminuskor minden egyéb causák is, az kik előbbeli brevis processust illetik, annak szokott processusa szerint, assumáltassanak, és discutiáltassanak.

Mivel hogy penig Szilvási Boldizsár sem legitime nem evocáltatott, sem ordine judiciario nem convincáltatott, sem penig articulusban nem iratott, sem proscibáltatott, mindazonáltal, minthogy az meg holt Báthory Gábor fejedelem ő kegyelmének minden jószágát per nota az kiknek akarta elosztotta volt, abból az infamiából, ő kegyelmét úgy mint jámbor igaz és ártatlan atyafiát absolváljuk, ő kegyelme minden infamiából absolváltassék, de jószág dolgából éljen az közönséges ország végezésével, sequestrálás ilyen causaban nem lehet.

Noha peniglen még az kikre legitime, iuris ordine sententia pronuntiatott is, még azoknak is az decretumnak

continentiája szerint az feleségek marhája, és jószágá excipiáltatott, mindazáltal panaszolkoznak sokan afféle asszony állatok, sőt olyak is, az kiknek az urak is ingyen sem condemnáltatott avagy ingyen urok sem volt, az kiknek jószágok marhájok elconferáltatott; tetszett azért, hogy afféle asszonyi állatok jószágok és marhájok *mox et de facto* valakiknél volna, *sine ullo juris processu, sub pena notae infidelitatis restituáltassék*, úgy mint Kerecseni Kristófnának, Senyei Pongrácznának, Kolozsvári Jánosdeáknak és egyebeknek is hasonlóképpen spoliáltatottak.

Találtatnak sokan kik az országban törökökkel, tatárral, és kurtányokhoz adták magokat velek együtt nemest nemtolent, égettek és pusztítottak, végeztük azért, hogy az a ki offélét akar keresni, minden helyeken az tisztviselők törvényt szolgáltatassanak felöllök, és *comperta rei veritate* érdemek szerint megbüntessenek, ha pedig afféléknek zálogjok nincsen, az hol találtatnak, szabadon detineáltassanak, és meg is büntetessenek, az kik pedig pártjokat fogják, azon büntetéssel bünhődjenek melyet azok érdemlettek volna.

Noha ennekelőtte is egynéhányszor volt constitutiónk rolla, mindazáltal végeztük mostan is, hogy *tempore necessitatis (quod deus clemens avertat)* minden városokban az ki hová szereti menni, az nemes emberek feleségestől gyermekestől bebocsátassanak, és szállást is adjanak nekik, és azokat az városbeliek, magokkal, és magokéval egyaránt oltalmazzák, és semmiféle ellenségnek is ki se adják, és ha békességre menne az dolog, abból azokat se rekesszék ki, marhájoktól pedig és gabonájoktól se az bevitelek, se az kivitelek bért ne vegyenek, hanem az házbérrel legyenek contentusok, de az mig ott lesznek, az város szabadsága ellen semmit se cselekedjenek, és pénzeken éljenek.

Hogy nagyságod kegyelmesen megtekintvén fogyatkozott állapotunkat, jószágunknak arendáját, ez esztendőben megengedte, *ngodnak mint kegyelmes urunknak megszolgáljuk.*

Egy czikk az elorzott harangokról, egy az elszaporodott

gonosztevőkről intézkedik. Egy más Báthory adóengedélyeit cassálja.

„Az brassai atyánkfiaiak is voltak Toroczkon, és sz. Györgyön, nemi nemi vas fejében kiadott adósságok, mint-hogy pedig az megholt fejedelem akárhol is, afféle adósságokat feltalálván kiszedette; tetszett azért se az meg nevezett helyeken, se pedig egyébütt ahol afféle adósságok kényszerítésből felszedettek volna, az Brassai uraim senkit meg ne háboritassanak, mindazáltal ha comperiáltatik, hogy afféle adósság, vagy in toto vagy in parte valakinél megmaradt volna, tartozzanak arról őket contentálni.“

Intézkedtek az elszaporodott rozsz pénzekről, megújították a rézkiviteli tilalmat, és még számos belügyre vonatkozó törvényt hoztak. Biztosíták a városok s székelyek jogait, s megnyugtatták a szászokat.

„Mint-hogy az Brassai atyánkfiai az Szebenben lött pacificatiohoz akarják magokat tartani, mely pacificatio szerint mint-hogy a székely uraink atyánkfiai ő kegyelmeket semmi-ben nem laedalták. Tetszett hogy ezután az pacificatio után, ha mi marhákat közzülök olvittek volna, adassanak meg *absque omne juris strepitu*, hasonlóképpen az Brassai uraink is, ha marháinkat ő köztök feltalálják, kiket ezután vittek volna el készek megadni.

Tetszett hogy a szász urainktól atyánkfiaitól, az mine-mű munitiók, ágyuk, taraczkok, és szakállasok „ez *disturbiumban*“ elidegenítették, kiket ha az harczon nem nyertek, melyet az *ngod* birodalmában feltalálhatnak, restituáltassanak *sine omni tergiversatione et ulteriore dilatione*, hasonlóképpen Forgács uram, idejében, Brassóban maradott munitiókat is, az *fiscusnak* restituáltassanak.

Mikoron az országbeli státusok közönséges értelemből az fényes portára és az Római Császárhoz küldenének, akkor az szászsság is bizonyos személyeket választván, az mint, az megnyit, az több nemes nemzetség küldhesse, de úgy hogy egy *instructioval*, minden külömbözés nélkül, és értelemből, akkori szükség az mint kívánja, úgy járjanak, és tanácsoljanak, és az személyek is fejedelem *consensusából*, járjanak választassanak.

Az ispánok, bírák és cirkálók az fundus regiusban való cirkálás felől, az régi usust, és módot kövessék.

Hogy pedig ngod ez országgal alázatos könyörgésünkre Szeben várossának romlott állapotját tekintvén, ngod két esztendeig való adóját megengedte, hálaadó hűséges szolgálatunkal, meg szolgáljuk ngódnak mint kegyelmes urunknak. *)

A gyűlés együtt ült, midőn a fejedelemhez egy előkelő portai kapucsi basa Mehemet aga érkezett fényes, 36 emberből álló kísérettel. Bethlen Skender béget is várta, de ez nem jöhetett. Mehemet, miután az erdélyi viszonyokról értesülést szerzett, elutazott Brassó felé, hova april elején megérkezett. Néhány nappal utóbb maga Bethlen is ide utazott.

Apr. 3-kán Fogarasban volt. Fényes bevonulást akart tartani Brassóba, de a tanács megízente, hogy 200 lovas, s ugyanannyi gyalog embernél többet nem bocsát be. „Alkalmazkodni kell hozzá, — mondja egy száz évkönyvíró — mert a török miatt szíven feküdt, hogy bevonulása nagyon pompás legyen.“ Más nap csakugyan megtartá a bevonulást.

Itt készítette el a fejedelem ajándékait a porta számára 40 pár kupát négy márkást, egy kredenczasztalt: fényes és gazdag ezüst készlettel, melyet Báthory Régenitől vett el, mely annak halála után — Régeni még mindig távol levén az országtól — Bethlenre szállt, egy nagy medenczét kanával 25 girást, s több apróságokat, s ezzel együtt a levelet a szultánnak, kit kért, hogy az ország adóját, — miután annak egy része a múlt évben kiprédáltatott, egy más része pedig a németek által elfoglaltatott, — engedje el, a divánnak, s mindenek fölött a nagy vezérnek, kit értesített, hogy mióta csak megválasztatott, igyekezett a portának a szomszéd országok czélzatairól, törekvéseiről hiteles közleményekkel szolgálni. A jövő gondviselés szempontjából szerette volna, hogy Skender pasa meglátogassa, de az Mehemet agát küldé maga helyett, ki épen az országgyűlés folyamata alatt érkezett. „Minemű állapotban látta az országot, és minemű dolgok történtenek azon gyűlés alatt, ngod tudom

*) Egykoru másolatról mely atyám Szilágyi Ferencz birtokában van.

megértette. Ez ország Báthory Gábortól oly felháborodott, zűrzavar, egyenetlen állapotban hagyatott én reám, hogy hamar és könnyen kívánságunk szerint való csendességre nem juthat, holott noha én mindenekben az egy igazságot és mindeneknek kedvekeresését igyekeztem, igyekezem is követni, mindazonáltal naponkint ha valami nyughatatlan emberek ezeket nem neztik (növesztik) közöttünk jobb állapotokat remélünk.

Itt benn az országban ilyen állapotunk lévén, kívül az német császár részéről az mely várakat elfoglaltanak, még azonban vannak, oda felküldött követink azon országgyűlésére megérkezének, ígéreti az volt az német császárnak, hogy velek együtt főkövetit egy németet és egy magyar urat, ugyan tanácsbeli urakat küldjön hozzánk, azok lassan hátra maradván, mind eddig is el nem érkezének, ha eljönnek vagy megváltoztatják akarátjokat, nem tudom. Az mely emberek nevezésben vannak, hogy eljöjjenek, olyak, hogy Báthoryhoz is olyan emberek, egyszer is követségben nem jöttek. Vagy jönnek vagy nem jönnek, és ha eljönnek, micsoda kívánságokkal jöjjenek, mindeneket igazán ngódnak és ő hatalmasságának mindjárását megírom. Ez alatt pedig miért hogy én ő hatalmasságának tisztá szívből holtig való tökéletességgel igaz szolgálja vagyok: az ő hatalmassága hozzám mutatott sok számtalan kegyelmességét, elvött jótételét, sovát kenyerét nem csak mindennap és minden órában, hanem minden szempillantásban szemem előtt viselvén, semmit az oda való követségre nem várakozván, sem nem gondolván, ugyan Mehemet agával ő ngával fő követemet az ő hatalmassága fényes portájára elkészítettem, az mint én tölem lehet, ilyen romlott pusztá és sok háborgó állapotok között eröm és tehetségem felett való ajándékokkal.“ *)

Itt adatott át az oratoroknak az utasítás, melyben meg volt hagyva, hogy útközben üdvözljék a havasalföldi vajdát, intsék a jó szomszedság megtartására, s a portán a fejedelem érdekeinek előmozdítására. Azután Konstantinápolyba érve, Skender pasa közvetítése mellett a hatalmas császártól s a di-

*) Hivatalos minuta t. Mike S. úr gyűjteményében.

vántól az athnamébe következő pontok beigtatását sürgesék: hogy Erdély fejedelmválasztási szabadsága soha sem fog felfüggeszteni, egy évi adó engedjék el, a szomszéd versenytársai zaboláztassanak meg, főként a római császár, a lengyel király, nádor, s a kassai generalis szólíttassanak fel, hogy tartsanak jó szomszédtságot, az elfoglalt helyeket adják vissza: a hódoltság ügye állíttassék vissza, úgy, mint Bocskay idejében volt, s a gyulai, tömösvári és szolnoki spáhik szünjenek meg a behódoltatásoktól; Debreczent a budai és egri basák ne terheljék adókkal; a kereskedés mindkét tartományban szabadon legyen; az árulkodóknak ne adassék hitel; a szökevények adassanak ki, s a hamis levelek koholói büntetessenek meg; a két oláh vajda, s a szomszédos bégek a jó szomszédtság megtartására utasíttassanak. Végül megvolt hagyva nekik, hogy Lippa és Jenő ügyében is tegyenek felterjesztést a szultánhoz, s bőséges szavakkal mondják el: láthatja hatalmas császár, hogy mennyire igyekeznek a német király az erdélyi birtokokat is elfoglalni, mily hallatlan és borzasztó vétkekkel vádolja őtet az egész keresztyn világ előtt, — s ha mind erre még a két vár feladásával olajat tölt, nem csak Erdély taszítatik veszedelembé, hanem a frigy is felbomolván az összes keresztynség a török nemzet ellen fog fordulni. *)

Magának Mehemet agának a fejedelem egy kocsit, s négy lovat ajándékozott, s az ügyeket elintéztvén, apr. 7-kén elutazott Bodolára.

Az oratorok: Bethlen István, s Erdélyi István, fényes követség élén, s velök Mehemet aga és ennek kísérete, apr. 8-kán hagyták el Brassót. Két nappal később az állandó kapitá Tholdalagi Mihály is útra kelt. **)

*) Bojtí Engelnél 401—402. II.

***) Hegyes naplója 306—7. II.

IV.

A fejedelem útját Bodoláról Béli Kelemtől Maros-Vásárhelyre vette, hova az ország rendeit — részgyűlésre — összehívta, mert értesítve lett, hogy a magyar király követői jönnek. S valóban ezek: Daróczy Ferencz és a sleziai Lasotta Imre, apr. 14-kén Kolozsvárra érkeztek *). Néhány nap mulatás után ők is Maros-Vásárhelyre indultak, hova apr. 25-kén érkeztek meg. A követek 27-én lettek a rendeknek bemutatva, de daczára hogy a tanácskozások a még következő három nap is tartottak, kiegyezés ezen idő alatt nem jött létre **). Minthogy pedig Kolozsvárra május 1-ső napján octavalis terminus volt hirdetve, a fejedelem, a rendek s a követek most ide mentek, hova május 3-kán érkeztek meg***). Újabb részgyűlésen folytatták itt az alkudozásokat.

A követek négy előterjesztést hoztak magokkal:

Az első kiemeli, hogy bármily nagy okai volnának is ő felségének a rendekkel való alkudozástól tartózkodni: mind a mellett ő minden nehoztelését félretette. Azonban az eddigi kötések jövőre nem állhatnak fen, találjanak határozott biztosítékokat.

A rendek az ellenkezőt mutatták meg: a várak elfoglalásával, Sarmasági letartóztatásával, erdélyi alattvalók háborgatásával, Khlesl mocskos leveleivel, ki még a címet is megtagadta a fejedelemtől, német részről lett a frigy felbontva. Daczára ezeknek, ő felsége felajánlott kegyeit szívesen fogadják, azonban az elfoglalt váraknak visszabocsátását kívánják.

*) Segesvári Bálint naplója 184. I.

***) Hegyes naplója 307. I.

****) Bojtí máj. 4-re teszi. De itt a Segesvári adata biztosabb.

A második előterjesztés a követek részéről máj. 9-ken lett bemutatva; részletezék a vádlakat Báthory s a rendek ellen, ki akarván mutatni, hogy a frigybontás az ő részökről jött: az elsőt vádolák, hogy a törökkel alkudozott Balassi és Borsos által, Nádudvar dézmáját lefoglalá, s más helyeket — Szegedet, Keeskemétet, Czeglédet stb. — a behódolásban nem gátolt meg, hogy a török ellen segílyt nem kért, hogy a szászokat sanyargatta; a rendek ellen pedig kiemelék, hogy a törökhöz átállottak, s Skender basa felhívására országgyűlésre jöttek össze.

A rendek válasza szabatos és kimerítő volt: ama frigy, melyet megszegettnek híresztelnek, nem csak a császárral, hanem Magyarországgal is kötöttett, s épen ezért ők a magyar országgyűlésen fogják kimutatni magok igazát. Felelnek a Báthory ellen emelt vádpontokra: a portái követek ama frigy ellen mitsem követhettek el, mert annak megkötése előtt lettek kinevezve; Nádudvar dézmáját Báthory soha sem fogta el; Szeged s a többi helyek megadóztatását ők könnyebben meggátolhatták volna, nekik nem lehet az módjokban; segílyt Báthory két ízben is sürgetett, de sohasem nyert, melynek oka az volt, mert a császár követe a portán határozott ígéretet tett, hogy ők nem fognak nyújtani; a szászok dolga nem volt a frigyponok közé felvéve, s következőképp azzal az meg sem sértetett stb. Magok a rendek ellen felhozott vádra megjegyzi, hogy Erdély birtokozime a magyarországi részek felett szerződéseken alapúl. Azután felhozzák Básta idejét, mely rottetosségbn sokkal felülmúlja a török pusztítást. Azzal pedig, hogy a Skender pasa által kiírt országgyűlésre megjelentek, nem vétettek a frigy ellen. Nekik joguk van fejedelnet a császár előleges tudta nélkül is választani. Akkor pedig egyedül e gyűlés által lehetett a hazát megmenteni.

A harmadik előterjesztés tárgyát a császári udvartól újabbán érkezett vádak tötték: Bethlen a szultánnal panaszt emelt a császár ellen, s attól segílyt kért, pedig ő nem szabad választás, hanem erőszak útján lett fejedelemmé; Rhédei Ferencz török hadakat bocsátott be Váradra; a fejedelem pedig a megyéknél a császár ellen izgatott.

A válasz mind ezekre könnyű volt, a szultánnak jelentést nagyobb bajok elkerülése végett tettek. Bethlent ők teljesen szabadon választották meg. Merő koholmány, hogy Váradon csak egyetlen török volna. A fejedelem nem izgatta a megyéket a császár ellen, — ő csak a dolgok állásáról világosította fel ezeket. Különben szövetezésre a törökkel nem csak saját őseik, hanem más keresztyén fejedelmek is mutatnak példát. Végre is óhajtanák tudni, mi volna a kívánt komoly biztosíték a béke megkötésére nézve?

A negyedik előterjesztés végre épen ezen kívánt biztosítékot adta elő, mely nem kevesebb volt, mint a várad vár átengedése.

Maga a kívánat nagy zajt és méltatlankodást idézett elő, s egyhangulag megtagadtatott annak teljesítése. Válasziratokban kifejték okaikat: a bécsi béke kizárja a magyar várakból a német őrsőgeket; az átadást a török meggátlaná még háború által is, e várat pedig már távolságáért sem tudná a német császár megvédni; azután gondolják meg, hogy a külföldiek mindig rossz őrei voltak a magyar váraknak, — míg a magyar hazafiak halálokig védelmezték azokat. Ők — az erdélyiek — mindig megtarták a békét, de nem a császár emberei. Épen ezért teljhatalmu követek küldésére ők nem is gondolnak, míg a császár ily nemű kívánataitól nem áll el, s az elfoglalt végeket vissza nem bocsátja. Követeket különben Sarmasági mellé küldenek. *)

E követek voltak: Kapi András és Weyrauch Dávid deák, kőhalomszéki királybíró, kiknek meg volt hagyva mindenek fölött az elfoglalt várak visszabocsátását sürgetni. „Ez felel meg — írta Bethlen május 11-én a császár tanácsosainak — az igazságnak, a szövetség megtartásának. Ez fogja ama veszélyeket, melyek a foglalásokból származtak, elfordítani, ezzel lehet engem és az én híveimet őszintén lekötelezni (**). Négy nappal utóbb, máj. 15-én, elutaztak a követek rendeltetésök helyére, el a fejedelem is Fehérvárra.

*) Bojti Engelnél 408—424. II.

***) Minuta t. Mike S. úr birtokában: Közölte Pray is (Principatus Gabrielis Bethlen), de hibás kelettel máj 17-ről. Ez nap Bethlen már nem is volt Kolozavárt.

De Mátyás a pozsonyi frigy megújítására tőle arról sem gondolt. Épen ez napról — máj. 15-k éről — írta Dóczyinak: lelkesítse a huszti és kővári kapitányokat kitartásra: hogy bármi késedelem történnék is, az idő s körülmények miatt az őket ne csüggeszsze el; továbbá figyelmeztetie a nádort, hogy Bethlen hadakat gyűjt s serget szervez, ő is legyen vigyázó és éber, nehogy a korábbi hibák újrolag felkerüljenek. Mátyás valóban komolyan hitte, hogy fenyegetve van; egy terjedelmes és érdekes emlékirat, mely irodájában ez idétt készült, s az erdélyi ügyeket nagy részben elferdítve s hamis világitásban adja elő, de a mely a király és tanácsa gondolkodását teljes fénybe állítja, — ez iránt semmi kétséget sem hagy fen. Háza és birodalma érdekében óhajtanádnak hitte, hogy hadat kezdjen a török ellen, s e célból minden országait jul. 17-ére közgyűlésre hívta meg Linczbe, hogy azokat együttes működésre bírhasssa*). A végczél természetesen Erdély visszaszerzése volt. Khlesl már ekkor tervbe vette Homonnait ültetni a fejedelmi székbe, ki a magyarországi cath. párttal, Sorbán Rádullal s a felbujtatandó szászokkal egyszerre támadja meg Bethlent. S e cél elérése végett a nádornál tett is lépéseket**), míg a tervbe beavatott kapitányok, fennen hirdetve, hogy a török-béke úgy is felbomlik, egyes nagyobb beütéseket tettek a hódoltságba.***)

Bethlent ez előzmények aggaszták, ő óhajta becsülettel kikerülni a török háborút, s e célból a Pozsonyba jul. 13-ára hirdetett országgyűlésre felküldé Kovasóczy Istvánt és Belényesi Györgyöt, meghagyva ez utóbbinak, hogy Pozsonyból Linczbe menjen, csatlakozzék Kapihoz és Weyrauchhoz, s ezekkel együtt világosítsa fel az egyes országok követeit, (kikhez leveleket is intézett) a béke fentartásának szükségességéről. És e célból leveleket küldött néhány magyarországi fő úrhoz, s a nádorhoz, és az országgyűléshez is, mely jul. 18-án óhajtása szerént a béke fentartása mellett nyilatkozott,

*) E rendkívül érdekes leveleket kiadta Hatvani (Okmánytár IV. k. 78—103. ll.)

**) Hammer: Khlesl's Leben III. 103. l.

***) Bojti Engelnél Monumentáiban: 425. l.

megrótta a háborgó kapitányokat s Linczbe is béke kedvelő követeket küldött.

De Linczben az országos küldöttek közös ülést csak egyet tartottak: Ferdinánd főherczeg úgy hitte, hogy az ily nemű tanácskozások a fejedelmi jogok korlátozását vonandják magok után, s a követek oda lettek utasítva, hogy küldöik véleményét a béke vagy háború kérdésében írásban nyujtsák be. Ily módon a követek kölcsönös érintkezése meg lett gátolva: mind a mellett azok túlnyomó része a béke fentartása mellett nyilatkozott. Jelesül a magyar követek a Bethlenel való kiegyezést is óhajták, s aug. 19-iki felterjesztésekben részletezék, hogy a török és Bethlen provocálása által minő veszélyes következményeket vonhatnak az országra. S csakugyan a császár aug. 25-én kiadott válaszában kijelenté, hogy megkezdendő alkudozásaiban véleményökre tekintettel leend. Ugyanekkor visszaboacsátá az erdélyi követeket is azon válasszal, hogy a béketárgyalások megkezdése végett a császár hajlandó háromhavi fegyverszünetet kötni, s az alkudozás helyévé kitűzte Galgóczot.

A békés kiegyezést ez idétt már az is óhajtanádná tette, mert Bethlen portai követei ottani feladatukat megoldák s urok számára áfnámét szereztek, mely jun. 29—jul. 8-ika közt lett kiállítva. Terjedelmes bevezetés s Bethlen Gábor megerősítése után jövöre is elismeri a szabad fejedelemsválasztás érvényét: „az előtt adott atnámé szerént, ha az erdélyiek fejedelmének vagy halálok interveniálni, vagy pedig egyéb uton módon az fejedelemségnek ujulni kellettnek, felséges czimerü parancsolatomban, az erdélyi fejedelmek maradákaiból, a ki magok között nőtt, nevedeket és guberniumnak requisitumhoz szoktattatott, az egész erdélyi nagy rendek és három nemzetből álló tekintetesok s nemzetek kedvelvén, alázatos requisitiojokban adják be s részünkről creáltassék.

Ha pedig az olyan nagy rendek és ország lakossi nem kívánnák, se akarnák, azon fejedelemségre kívülről aspiráló idegennek ne adassék, melyre való aspiratioval ha valamely extraneus és idegen erőszakkal apprehensioját szomjuhozná, semmiképpen ingestioját meg nem engedvén, repellálásában az industria ne denegáltassék.

Valamíg a megemléltett fejedelem maga és az erdélyi főrendek és egyéb három nemzetből álló lakosok a hűségben, engedelmisségben állhatatosok és hozzánk való kötelességökben s dependentiájokban kemények és erősek lesznek, és barátainknak baráti s ellenséginknek ellenségi lévén, hűszegésben nem impingálnak, részünkről is környékekben lévő beglerbégim, se egyéb győzedelmes hadviselőim, se titkon se nyilván az erdélyi határ ellen ne exorbitáljanak, lakosait, szegényeségit se csípjék, se harapják, se rabolják, se javokat ne gázolják; közülök az elraboltakat, a kik törökké nem löttek, restitúáltassanak, s mindkét részről e szép securitás ellen ha kik patratumban comperiáltatnak, érdemek szerint büntetessenek.⁴

Azután rendezzi a hódoltsági kérdéses helyek ügyét, a szökevények kiadását. „Ha valamely gonosztevők zürzavar indítással az erdélyi fejedelem ellen panaszolnának, vagy nevére pecsétet metszvetvén, imitatioval hamis levelet formálnának, vagy egyéb írást exhibeálnának: az egész ország lakosai consensusokkal revideáltatván, ha a vád és panasz hamisnak lenni verificálódik és praetensiojoknak igazsága nem elucescál, az olyan csalárdoknak csalárdsága napfényre jövőn, esászári ezaránt való parancsolatomból valamint érdemi büntetessék.

A havasalföldi és moldvai vajdákkal fényes portámhoz tartozó engedelmisségek szerint egyetértsenek, egymással barátságosan éljenek, a jó szomszédságot megbecsüljék; hogy így ha valamely felől valami gonoszt, vagy kárt importálható hostilis motus hallatnék, ha úgy kívántatik, personalis insurrectiojokkal is egymást megsegítsék; ha pedig a nélkül is meg lehet, elegendő hadnak küldésével, succurrálván egymásnak valamint s valahogy lehet egymásról a romlást elfordítani igyekezzenek.

Ha az erdélyi fejedelmek, urak, főrendek és egyéb ország hadviselői segítségért hozzánk embereket küldik, minke-előtte segítségekre menendő hadaink hozzájuk érkeznének, elégséges élelést készíteni hadaink számára és a vizeken hidat építeni, a szoros helyeket kiszélesíteni s egyébaránt való helyeken is ahol kívántatik, az utakat tisztítani tartozzanak, s a

segítséget úgy amplotálják, hogy segítő s győzedelmeskedő hadaim érkezvén, valami fogyatkozások s akadályok ne legyen.

Hasonlóképen ha mely véghelyeinkben, ha valami succursusra való alkalmatosság occurálna, hírt adván végbeli tiszteink az erdélyi fejedelemnek, ha úgy kell lenni, mind az fejedelem, mind az erdélyi és magyar urak és tekintetesek personaliter is succurráljanak; ha pedig különben is meglehet, hadat, élelést, munitiót és egyéb hadi apparatust is küldeni tartozzanak, az mint fogja kívánni az dolog.

Valamint eleitől fogva az erdélyi fejedelmek a bécsi plágával hűtölni, békélni s az aránt egymásnak assecuratiokat, hűtleveleket adni-venni szoktak volt, s határokat is mi karban rendelték volt (excipálván innét az tureica metákat) az Erdélyhez tartozó magok váraikat, várossokat, határokat, falujokat, vármegyéket senki ne attingálja, hanem Erdélyhez értetvén, oda is birattassék.

A magyarországi nagy rendek közül az erdélyi fejedelmekkel tartókat senki se impediálja. Birodalmunk gondviselői és tisztei ez athnaménk ellen ellenek ne inportunuskodjanak; ha kik tergi versatioval ez ellen mozganának s magokat határookban nem tartanak, fényes portámtól severe refréáltassanak.

A régi quantitás felett Erdélytől adó ne exigáltassék követjének s ide járó kapitihajoknak szokott praebendájok a régi kanon szerint kiadassék.

Erdélyi fejedelemnek ufolag kelletvén lenni, fényes portámat requirálják felőle, és, valamig az aránt esászári anuentiám nom adatik, ne lehessen.

Ha a lengyel király, moldvai és havasalföldi vajdák Erdélyben várat akarnának vásárolni, meg ne engedtessek, hanem maradjon a régi forma szerint azoknak dominiumjokban, kiknek haereditariumjok.

Ha kik a moldvai s havasalföldi vajdák közül rebellálván ellenek hadainknak kellene indulni, in tali casu ha Erdélyben mennének, se recipiálják, se azon el valamely felé transfugiálásokat meg ne engedjék, hanem megtartassák és fényes portámra béküldjék.

Erdélybe és ahoz tartozó magyarországi rész tartományokban valamenyi török rab találtatik, sarcz nélkül megszabaduljanak.“ *)

Az athnamét az oratorok: Bethlen István és Erdélyi hozták magokkal. Fényes, száz tagból álló török követség volt velök, melynek élén Szkender basa és Mehemet aga állottak. Aug. 3-án értek Brassóba, hol egy napot pihentek s aztán folytatták utjokat Medgyes felé, hova Bethlen összehívta a rendeket s hova azok aug. 9-én érkeztek meg. A nemesség, székelység s 9 kopjas csapat fogadta őket s vezette a városba.

Másnap Szkender Mehemet agától átküldte az ajándékokat a fejedelemnek: botot, zászlót, kaftányt, mint a beigtatás jelvényeit, és „két szépen öltözött“ lovat, tizenegy tanácsurnak pedig 11. kaftányt. Az ünnepélyek még párnapig tartottak, de az athname tárgyalását a fejedelem a jövő országgyűlésre halasztá **).

Ez időt, aug. 8-án fordult meg a fejedelemnél egy magyarországi követ Károli István, kit sept. 21-én másik követ tett a német császártól ***). A galgóczi értekezlet nem jött létre, mert Mátyás még nem tett le a háborúról, a német birodalomtól s külföldiektől várt segílyt, és még mindig nem volt más célja a követ-járatásokkal, mint függőben tartani a kérdést, lehetőnek tartván Bethlen Gábor megbuktatását. Ennek eszközlésére pedig alkabnas ürügyet főként a lippai kérdésből kívánt meríteni.

Ez ügyet valóban könnyen lehetet volna válságossá tenni. Emberek emlékezete óta minden fejedelmi praetendens felajánlotta s portán, sőt épen ebben az időben, Homonnai György — ugyan az kívül Mátyás tanácsosai Bethlent megakarták buktatni — ennek oda ígéréseivel kívánta a portát megnyerni. Az ígélet, gondolhatólag, mély titok volt, s Mátyás és tanácsosai leveleikben nyilván hirdették, hogy ők a részekben levő várakat azért tartják meg, mert Bethlen Lippát s környékét török kézbe akarja bocsátani. S a dologban

*) Gróf Mikó Történelmi Adatok II. k. 338—342 ll.

**) Hegyes naplója. 309. l.

***) Segesvári naplója 184 l.

volt is valami. A porta, főként Naszuf nagyvezér, erős fenyegetésekkel és sürgetőleg kívánta az átadás végrehajtását, melyet az athname is kikötött. De Bethlen fölterjesztést bocsátott a portára, hogy két összeférhetlen dolog: a békét megtartani s a várakat átadni, és felvilágosítá Szkendert, hogyha ő Lippát átengedi a töröknek, a részekben levő várakat a császártól békés uton nem fogja visszakapni.

Daczára ennek, neki készülöket kelle tenni Lippa átadására, s e célból egy csapatot a vár alá küldött, mely azt átvegye a benne levőktől. Ez alatt sept. 27-ére Fehérvárra országgyűlést hívott össze, mely oct. 7-éig ült együtt. A tanácskozások folyama alatt jött a hír, hogy a fejedelmi hadakat, melyek a vár átvételére mentek oda, a lippai őrség megverte és visszanyomta. A gyűlés elhatározta a vár megtámadását s elfoglalását Bethlen pedig összeharagolt a sergeit s annak élén ment a zendülők ellen, török hadak is csatlakozván hozzá. Most a várat a benne levő magyar hadak kardesapás nélkül átadták Bethlennek a ráczok ellenére *) kik az alsó városba be is bocsátának már némi török erőt. Épen e perczben érkezett táborába Ibrahim esausz, fermánt hozva magával melyben a Bethlen fölterjesztései által megnyert diván engedélyt adott a fejedelemnek, hogy az átadást a németekkel való béke megkötése utáni időre halasztssa. S a török őrség csakugyan visszavonult.

Lippa visszabocsátása a közvéleményre nézve nagy mértékben megnyugtató volt. A Bethlen elleni törekvéseknek fő ele lön letörve ez által, s többé mi sem gátál, hogy az elített 3 havi fegyverszünet meg ne hosszitassék s a békealkudozás megkezdésére előleges lépések ne tétetessenek. Ennek végrehajtására udvarába jött Daróczi mint Mátyás követe, ki aztán Bethlent lippai táborába is elkísérte s itt ezzel nov. 1-jén meghosszabbítá a három hónapi fegyverszünetet: ő a császár nevében ígéletet tett, hogy ő felsége biztosait alá küldi a béke megkötése végett, mely idő alatt az ellenségeskedéstől tartózkodni fog, addig nyujtatván meg a korábbi három hónapos fegyverszünet **).

*) Chronicon Fuchsio Lupino Oltardinum I. k. 278. l.

**) Maga az okmány lappang: de Bethlen 1615. jan. 3-iki levelében az okmány ezen tartalmáról említést tett.

Bethlen az általa kiállított okmányban felsorolja, hogy békeszeretéből, ő felsége iránti tiszteletből, két ünnepélyes követtséggel járult hozzá. S ő felsége is kogyolmesen bele nyugodott, hogy háromhavi fegyverszünet köttessék, mely idő alatt mindkét fél egy meghatározandó helyre békeszerető biztosokat küldjön ki. Részéről maga a fejedelem is biztosítja ő felségét, hogy az ő felsége decretumában írt három hónap alatt, mely a kölcsönös biztosítás napjától számítandó, az ő felsége által meghatározandó helyre békeszerető követeket fogja küldeni, kik a nehézségeket békésen oldják meg, s a közbékét állítsák helyre, hadait pedig minden támadástól vissza fogja tartani. Gondoskodni fog arról is, hogy a korábban három hónapra kötött fegyverszünet az alkudozás végéig kiterjesszessék; ezen részéről ő felsége és ditioja ellen semmi ellenségeskedés nem fog létrejönni, sem nyilván sem titkon, s erre nem is szorgalmazza sem a törököt, sem a tatárt, sem az oláhót, sőt ha már szorgalmazta volna is, értesítendő e fegyverszünetről őket, hogy haladéktalanul leüljenek. De azt kiköti, hogy ezen egyezkedés az elfoglalt erdélyi részeknek ne praedjudicáljon. Mikre a fénirt módon e levele által ígéretet tesz és biztosítékot nyújt.

Ez okmánynyal teljesen megegyezett azon másikkal a szövege is, melylyel az ország rendei biztosították a fegyverszünetet. *)

*) Közölve mindkettő Pray Principatus G. Bethlen I. 20. s. köv. I.

V.

Mátyás és nagy befolyású minisztere Khlesl közt a fűgő kérdésekre nézve nem volt egyetértés. Az első nyílt háborút akart a törökkel, s minthogy a linzi tanácskozmányban a kérdés megbukott, Regensburgba utazott a német birodalomtól nyerendő segély kieszközölése végett. Az utóbbi pedig nem akart háborút, s Bethlen megbuktatására csak alattomos eszközöket használt: Homonnait és Radult, és az erdélyi elégületleneket, kik közül Kendy István a lippai mozgalmak alatt a császári udvarba ment postán, s Magyarországon maradt. Az első az erdélyi fejedelemséget, az utóbbi az oláh vajdaságot kérte, s „sok külömb-külobmféle ígérettel futják yala a portát; német császár és longyel király akaratajokból sok török nagy úr emberek is voltak az dolgnak, fautori.“*)

Bothlennek a dologról korán lett tudomása, s tisztán átérté, hogy a lippai fegyverszünet és ígéretet daczára sem jönnek a követek Váradra, hova ő maga is elment Lippáról ki-nevezett követével. S nem minden bosszúság nélkül írá innen decz. 4-kéről egy magyarországi főúrnak: „Minthogy kegyelmed az ő felsége salvus conductusa és commissariusi felől bizonyost mostan nem írhat, és sem teljesen napja felől az tractatusnak bizonyossá nem lehet, abból gondoljuk, hogy ő felségének talán ez dologhoz semmi kedve ugyan nincsen. Negyüdfél hete, hogy az mi commissariusink itt Váradon költenek, tovább ezek nem várakozhatnak itt, Erdélyben bejönnek velünk, ha az ünnepek előtt alá kezdenek érkezni az ő felsége követi, kegyelmed idején értésünkre adhatja. Ha pedig addig alá nem érkeznek, nekünk s mind

*) Tholdalagi naplója 224. l.

azoknak az becsületes személyeknek az ünnepek szentelése előttünk léssen, azután ha az kegyelmed írása szerint meg léssen az tractatus januariusban, csak legyen értésünkre, nem késnek, oly készen lesznek valahova az szükség mutatja oda érkeznek. Ha pedig az tractatust ő felsége elmulasztja, kire mi eddigelé semmi okot nem adtunk, sem nem igyekeztünk adni, mert assecurationkat is megküldöttük, nem csak magunk hadait szállítottuk le, de az török hadakat is az napokban elszálltattuk, császári méltóságát ő felségének két rendbeli solennis legationkkal, az mi sajátunkat kérvén megadtuk, az mely várakat az török kért, kívánt, semmi egyezéssel is tőlünk, vakmerő szerencsére vetvén fejünket, országunkat, keresztyén kéznél megtartottuk, ha ő felsége ugyanint keresztyén és igazság szerető monarcha velünk mint keresztyénekkal akar alkunni, mi eddig török által az mi határinkat nem kerestük; de ezt bizonyosan higye kegyelmed, tegnap császártól és az új fővezértől fő császár érkezvén, kaptánt, levelet hozván, bizonyosan értjük, az mely Ali pasa Sitva-Torokban az frigyét végezte volt, most az budai basaságot teljes hatalommal, vezérsggel császár annak adta, immár utban vagyon. Az frigy reformatioját is arra bizta, mely az Erdélytől elfoglalt határok restitutioja nélkül véghez nem megyen. És ha most az idő alatt nem restituáltatik az miénk, ha akkor az török instantiájára kellotik megadni, megitélheti kegyelmed, ha minden fenálló frigyünk, s mind az ő felsége méltóságának úgy leszen-e hasznos avagy nem: mi is mit tudhatunk azután mind az ő felségének utána való tanácsinak ez dologban tulajdon, sőt ezekenél több nagyobb inconvenientiákat is, melyek ezből kijőnek, nem szükség nekünk megírunk, maga kegyelmed ítélni, mert nekünk tisztünk szerint vagy egyik vagy másik uton az miénknek restitutiojára gondunknak kell lenni.**)

S e gondviselést nem is mulasztá el. Dec. 16-kán Szalánczi Istvánt beküldé a portára kapitihájához Tholdalagi Mihályhoz, hogy a Homonnai-féle főrekvéseket hiúsítsák meg, s nyerjenek a portától újabb fermánokat, melyekkel az elfog-

*) Eredetije Mike S. ur gyűjteményében.

lalt részekbeli várak visszaadását sürgössék. Pár nappal utóbb az oláhországi vajdát is értesíté a történetekről: „minekiünk az némettel három holnap frigyünk levén az békességnek véghezvitelére, tudja nagyságod jól Nazuph pasa az fővezér minemü utolsó veszedelmével való fenyegetésével kívánta tőlünk Lippát, kiért az egész magyar nemzetség mi reánk nagy nehézséget mutatván, a békességnek véghezvitelét az egy Lippáért megtartoztatá, sőt hogy ha az ur Isten az hatalmas győzhetetlen császárnak szívet és tanácsos jó vezérinek is elméjeket arra nem vötte volna, s Ibraim császár által Lippának mostan megadásáról való haladéklevél nem érkezik vala, se német hadat, se pedig egyéb hadakat az magyarországiak nem vártanak volna, hanem kiesinytől fogva nagyig el, átaljában készek voltak reá jőni és országunkból is kikergetni, de hogy ő hatalmasságának kegyelmes parancsolatja által az egy úttal Lippa megadását elhalasztá, az békesség ahoz képest és tractatus végre mehet vala. De mindazelőtt mind peniglen immár mostan az sok practicált árukkodó embereknek akadályoskodások miatt megtartozék. Nagyságod esmerhette avagy halhatta talám ennekelőtte hírét amaz árukkodó Kendi Istvánnak, ki Báthory Gábor idejében fejedelemségének első esztendeiben cancellairussá levén, Erdélyországnak fejedelemségét kívánván, akkor is több társaival magának az fejedelmet meg akarta ölni, de az szerencse nem szolgálván neki, az országból kifutott, azolta egynehány rendbeli hadakkal igyekezett bejönni az országba. Most az én üdömben annak megkegyelmeztem vala, atyjától maradt jószágát megadván, nagy fizetést mint ur embernek, rendeltém vala. Itt benn nem akarván nyugodni-felesége, gyermeke Magyarországhban levén, több fél esztendejénél, hogy be nem jött hozzám. Most bizonyosan értem, magának sok szolgálkat, seregeket fogadván, a mely hadakat el akarnak ott kün oszlatni, azoknak kapitányit jártatta alattomba, hogy el ne oszoljanak, ő maga német császárhoz felment olyan szándékkal, hogy onnét szabadsága levén, hadal jöjön az országra, olyan dolog pedig mászor is megtörtént Erdélyben az jó emlékezetü szultán Szulimán idejében ennekelőtte mint 40 esztendővel, Báthoru István levén erdély-

lyi fejedelem, az két császár között derekas békességes frigy fennállott, de onnat az német részről nyolcz, tiz ezer haddal reá jöttek Erdélyre Békés Gáspár mellett, kiket Isten noha megszegyenített akkor, de az német csak megtagadta, hogy ő híre nélkül az országbeli kapitányok cselekedték azt az dolgot. Noha gyanakodásunk vagyon hozzá, hogy alattomban innét belől valami németes emberektől volna titkon való biztatások, hogy az erdélyi fejedelemségre maga bejövén, Sorban vajdát havasalföldében, Moldvában pedig Petraskót vagy Deli Markót vinnék, vagy helyzetnének be, kikre mi is igen vigyázunk és gondot is viselünk, hogy effle füstölő tűz minkeelőtte lángot vetne, kellene lassan lassan megoltani. Nagyságodnak is azon szükség mindonféle vigyázásának lenni, mert mi azt bizonyosan elhittük, hogy mind havasalföldében, mind pedig Moldvában ezeknek fészkek vagyon, hogy azon valami véletlen hirtelenséggel nagyságodat és az fényes portát is ne találja, akarók ezeket idején nagyságodnak és az fényes portának értésére adni.* *)

Irt dec. 30-án Szkender basának is már ez idétt boznya beglerbégnak, mint bizalmas emberének. Mindenek előtt a lippai eseményeket számlálja elő: „ilyen dolgok folytatja mi nem titkon hanem sok ezer emberek és körül való szomszédországok hírével, tudásával voltak és löttek, el anyira, hogy noha a nágod mellett levő hadaknak kedve és akara'ta ellen való eloszlásokat értettük, az felső pártról pedig valakik az ő hatalmassága jószerecséje után, ez mi állapotunkat, fejedelemségünket irigylik és gonosz akaróink voltak, immár kész dolognak tartották, hogy mód adatott nekik az velünk való veszekedésre, és kész hadak fenn levén egymást futták, jártatták reánk ellenségképen való jövetelről, melynek nyilvánban való módját ngod ezután is megértheti, és az fővezérnek ő ngának értésére adtuk, hogy az elosztandó hadakat amaz áruló Kendy István, ki még Báthory idejében is egynehányszor igyekezett fejedelemségre bejönni Erdélybe ujjolag alattomba, most is megfogadván kapitányit, megbiztatván, hogy el ne oszoljanak, ő maga személy szerént császárhoz felment olyan szándékkal, hogy magát Erdélyben, Sorbant Ha-

*) Eredetije a gyulafehérvári könyvtárban.

vasalföldében, Markó vajdát, vagy Petraskót az Mihály vajda fiát Moldvába vigyék ez télen, kire Isten őket ne segítse s nem is segíti. Most is ez az dolog egy hatalmas világbiró császár és Erdélyországa között levén, hogy ha minékünk arról nyilvánban való tanuságunk nem lött volna az ő hatalmassága fényes portájáról, ezt az változtatást elhigye nágod, vagy élet, vagy halál, vagy akármi veszedelem következett volna magunkra és országunkra, soha nem cselekedtük volna. De ő hatalmassága fényes portáján levő böles vezérivel egyetemben látván tudván az mostani időnek állapotja közönséges birodalmának nagyobb javára mit kívánjon, nem egyszer sem kétszer öt hat nap alatt az Naszuph pasa halála után az mi otthon levő kapitihajánkal meghányták vetették. Az várak elvételével az téli idő rajtunk levén, melyen az német inkább szokott hadakozni, valami okot ne adnánk az egész frigynek ide felé való felbontására. Kire való nézve jobbnak találták ezt az dolgot elhalasztani, sőt ő neki meg is parancsolták, hogy megírja nekünk. Baly csausz magyar írást jól tud olvasni, az ngod embere Meny aga előtt megmutattuk és magával olvastattuk el az kapitihajáktól iratott levelét. Azért böcsületes meghitt atyámfia ngodat én igazság szerető embernek esmertem elcitolfogva, ezt mi bizvást az ngod lelkiismeretere merjük támasztani, sőt Isten és egész világ előtt valljuk, hogy sem mi magunk országostól, sem ngod nem oka ennek elhaladásának, hanem az ő hatalmassága fényes portájáról érkezett végezés, kegyelmes parancsolat, az ki bölesen efféle dolgoknak idejét és jó alkalmatosságát akarja keresni és várni. Most pedig hogy az békességes frigyét mint az szemünk fényét úgy örizzük és annak felbontására semmi okot ne adjunk, igen erősen parancsolta ő hatalmassága. Ezekét dolog pedig lehetetlen, hogy egyszersmind megállhatott volna: hogy az várak is kézhez vetettek volna, és az frigy is fel nem bomlott volna. Ez is pedig az ő hatalmassága írása és végzése, csak úgy vagyon valameddig az ő hatalmassága kegyelmessége mutatja, hagyja, parancsolja nem különben, és ennek jó alkalmatosságát az országos frigyeknek felbomlása nélkül találhatja ngod is. Azért ennek az ő hatalmassága, kegyelmes tanácsának és fényes portáján való végezésének, szükség hogy min-

den zúgolódás és busulás nélkül engedjen. Sőt mi felölünk azon igaz tökéletes hűséget, kit bennünk eddig tapasztalt és ismert, ő hatalmasságához ez után is mindenek előtt, bátorságosan vallja, hirdesse, és mondja. Mert abban mifelölünk szintén úgy elhiggye nágod, mint szintén tulajdon maga felől, hogy valameddig egy csepp vért és egy csepp életet az ur Isten testünkben tart, ő hatalmasságához mindenekben teljes tehetőségünkkel igaz hűségünket megtartjuk és megőrizzük*).

A követek az ünnepek alatt sem jöttek el, s minthogy a kötött fegyverszünet daczára naponként komorabb és nyugtalanítóbb tudósítások érkeztek, Bethlen szükségesnek látta a magyar király birtokában levő megyéket e mozgalmakról körlevel által értesíteni: „Császár urunk ő felségének — irá Fehérvárról, hova az ünnepekre visszatért Jan. 3-ról — mine-mű tractusa legyen mivelünk és országunkkal az közönséges szent békességnek megtartása felől, kegyelmednél nyilván vagy-on. Mi miolta az ur Isten ez fejedelmi hivatalunkba és tisztünkbe helyeztetett, minden tehetségünkkel, kárunkkal, gyalázatunkkal igyekeztünk közönséges hazánknak szent békességét őrizni: sőt ő felségénél már hitlevelünk is oda vagy-on, ő felségének assecuratoriája az indutiáknak megtartása felől mi nálunk vagy-on, várjuk vala már csak az ő felsége assecuratiójának continentiája szerint az ő felsége commissariusit és salvus conductusát, ki mellett mi is innen belől arra rendeltetett commissariusinkat bocsátatjuk vala oda ki bizonyos helyre, de csak szintén: három és négy nap előtt bizonyosan kezdik egy néhány felől meghozni egymásután, hogy Kendi István ő felségihez postán felmenvén, oly dolgokat vitt volna véghez, hogy Raduly vajdát is ott fenn Havasalföldén haddal készitenék, itt alatt is több complicesével az eloszlott hajduságot is ujjalag ismét gyűjtenék és azokban is mi módot akarnának követni akképen több dolgokat értünk, hallunk és látunk, hogysem mint levelünkben írhatnók, efféle hírekkel egybenvetjük, másfelől császár urunk ő felsége Daroczy Ferencz uram által nekünk adott frigye levelét és assecuratoriáját, mely úgy sonál hogy commissariusit ő felsége alá bocsátja és az plenipotencia mellett, az mely levelet Daroczy uramék

*) Eredetiről, mely K. Papp Miklós tulajdona.

adtanak, ad finem usque tractatus az indutiákat ő felsége megtartja, és az ő felsége részéről semmi hostilis praetensio ez idő alatt nem leszen: ha pedig azoknak a hadaknak készítése és ujjalag fennlétele bizonyos volna, eddig való szent ügyeketünknek minemü haszna és vége lehetne, kegyelmetek könnyen megítélheti. Ezen felette esodálkozunk hogyha kegyelmetek, és az nemes Magyarország hire nélkül efféle hadakozást ő felsége megengedné, ki ha úgy vagy-on, melyet még el nem hihetünk, kegyelmeteket szeretettel kérjük több szomszéd vármegyebeli atyjafiaival ez dolgot közölvén ő felségét felőle találja meg, efféle nyughatatlan elme után járó privatus személyeknek ő felsége szavokat ne fogadná, tartaná és őrizné országának közönséges békességét, holott kegyelmetek jól tudja bizonyos megtapasztalt közönséges szent békesség mindenkoron jobb akármely triumphusnál is; és noha könnyű valamit follázasztani, nehéz azt lecsendesíteni, és bolond ember is tud tengerbe oly követ vetni, hogy száz eszes ember sem tudja onnan kihozni. Az hajduságnak follázasztása vagy használ afféle privatus embereknek, vagy nem, de az ő felsége birodalmának és az vármegyéknek ezután is kárára lehet, mint volt ekkedig. Mi nekünk annyiból lelünk ismerete szerint nagy bizodalunk lehet igazságunkhoz, holott mi erre semmi okot nem ad efféle lézegő praedáló hadaknak. Isten velünk levén fel nem hagyjuk országunkat fordítani. Kendy István minekünk fogadott fizetett szolgálk, ötven lóra volt rendelt fizetése tőlünk, adtunk is neki míg környülünk forgott tizenötzázsz forinttal, és először az közönséges hűségre, azután az tanácsságra, utolszor az udvari szolgálkra hittell kötelezte magát nem egy — három renden minekünk, kiről absolutiója mi tőlünk soha nem volt, az becsületét, tisztességét neki restituálja, fizetését annak felette és becsületes állapotban in qualemunque eventum az ellen mit intendáljon ő dolga. Ezeket kegyelmeteknek úgy irtuk, hogy nem lesznek affelü . . . való indulatok igazak, annál inkább tudhasson vigyázni a békesség őrzésére. Ha pedig igazak lesznek vagy az hogy elejét igyekezze állani, vagy ha az igazságnak Istene ennek végét mire adja, annakutána arról értvén a mi igazságunkat, mi reánk méltán semmi okot ne vethessen, mert affé-

le füstölő tűz lehetetlen, hogy az közönséges csendességnek általmára ne következzenek. *)

Alig bocsátá szét e körlevelet s már is újabb nyugtalanító híreket hoztak hozzá: a hajduk, ezen előfutárai a nagyobb mozgalmaknak, az erdélyi széleken csoportosulnak. Ez indítá Bethlent, hogy Forgács Zsigmond kassai kapitányhoz Fehérvárról jan. 14-éről feddő kérdést intézett: „Két rendbeli levelét egymás után vöttük nágodnak ez napokban. Summája mindeneknek azon egy dolog volt, melyben bizonyos okait számlálja nagyságod az ő felsége commissariusi késedelmének, és hogy, nem sokára bizonyosan eljönnek, intvén az mellett, hogy császár urunk ő felségétől mint olyan hatalmas keresztény monarchától ez tractatusban illendőképén praecedáljuk. Hogy az Lippa felől való hír miatt eddig való tartozása és késedelme előtt az ő felsége követinek, noha az nyughatatlan és háboruságban gyönyörködő intsen, nem annyira esudálhatjuk. De valaki az nagy dolgoknak igazgatásához, mennyit használjon néha afféle folyó híreknek publicálása az közönséges jónak oltalmára, afféle dolgokon nem akadoz, általértheti mire való volt az ha nem hiszi és kételkedik benne láttassa meg corpus et veritas rei miben legyen, akkor aztán ismerje meg: leonem ex unguibus etc. Ezekhez képest senkinek méltó panasza mi reánk semmiből nem levén, az ngod írása szerint, ugyan nem tudtunk mi is egyébről gondolkodni, hanem minden órában csak az ő felsége salvus conductusát és követének alá érkezését vártuk. De a miképen ennek előtte való levelünkben megírtuk ngodnak, ide alá nagy hirtelen ismét az hajduságot fellázasztották, zászlójokat kiosztották, Kendi István vendégli ajándékozza és biztatja mindennel az kapitányokat, járván az erdélyi határban is sok károkat kapdosásokat és szenvedhetetlen dulásokat tesznek, igen nyilván hirdetik, hogy országunkra jönnek ellenségesképen, mely az ő felsége assecuratioja és Magyarország és Erdély között való szent frigy ellen vagyon. Ezekre való nézve nekünk magunk és országunk oltalmára, mind külső s mind belső képen gondot kell viselnünk, nem is voltunk arról oly feledékenyek az

*) Eredetiről mely K. Papp Miklós tulajdona.

tél állapotjához képest, modot keresünk, találunk Isten kegyelmességéből magunk oltalmában, és ha efféle nyughatatlan elméket előhozat ő felsége és nágtok, egyéb nem jő ki belőle egy végetlen hadakozásnál és nemzetségünknek megmaradott szeglet földének iszonyu romlásánál. Kinek ha ngod elejét akarja venni, ezeket az pusztító hajdukat oszlassák, száltsák le, zászlójokat szedjék be.

Nem szükség az tractatusnak egyfelől is fegyver alatt mi az ő felsége császári hatalmát annélkül is ben illendő becsülettel és engedelmeccséggel sz. . . . előtt, állassa ngod épen helyre az assecuratio szerént való csendességet mi is mindenben az ő felségének vége indutiákhoz készek vagyunk magunkat tartani: de ezeket így tudjuk látjuk aperthe et hostilitater ellene ügyekeznii, nem mulaszthatjuk el mi is hogy ideje korán . . . külső belső szorgalmatossággal gondot ne viseljünk állapotunkra: sőt ezeknek leszállításával ne is kés . . . ngod, hogy az mi igyekezetünk is mind ide benn országunkban és mind másutt csendesedhossék meg, ne találtassék későn avagy nagyobb kárral efféle motusok lecsendesítése. Kiről ngodtól nemesak levele által várunk kedves választ, hanem mi is az megmaradásnak és békességnek Isten után egyik fő oltalmazója . . . atyai jó akarattal való gondviselést. Mi is az mint írók, ha kívántatnék . . . en leszen és ennek az indulatnak épen való lecsendesedését láthatjuk, mindeneket az ő felségével kötött indutiákhoz tartani magunkat készek vagyunk“ *).

Sokkal erősebb hangon írt s épen e napról Dóczy András szathmári kapitánynak, kivél mint ama mozgalom egyik vezetőjével élénk levelezése volt: „Értjük az kegyelmed választételét levelünkre, kinek az első részében egyrészt panaszolkodnék, hogy Kendi István által való izenetünk szerént az kegyelmeddel való szónk letelt, elmulatván, ha mi akadályos dolgok vagy eddig vagy ezután következének magunk lennénk az okai. Arra kegyelmednek még akkorban úgy tudjuk elegendő választ tettünk vala, mert az kegyelmed resolutiojára hogy ha 5 hónap alatt ki nem érkeznenk, tehát más újabb napot kellene végeznünk, előtte állván kegyelmednek házasodásának öröm

*) Eredetiről, mely K. Papp Miklós tulajdona.

napja kire, becsületes vendégeit róla is hitta volt: Fogarasban találván pedig az kegyelmed levelével arra az előszőr hagyott napra semmiképen nem érkezhettünk, más napot ponig az okon nem praefigáltunk, hogy az alatt Daróczy és Lasota uramék beérkeztenek, kétfelől az maszkálás mint lehetett volna, megítélheti keglmed, nem említette csak egy szóval aztán kegyelmed, hogy arra kegyelmednek császár urunk ő felsége authoritást adott volna, úgy is ad ratificationem: nem láttuk sem értöttük ennél különben. És így abból is méltó panasza mi reánk kegyelmednek nem lehet: az melyek eddig elmúltak, azt vissza nem vonhatjuk, most előttünk az melyek állnak. Adja az ur Isten az kegyelmed írása szerént, hogy császár ő felsége ilyen publico adott assecuratioját, tractatusát priváta personák instantiájára ne változtassa. De minekünk bizonyosan írják, hozták az kik olvasták, látták az ő felsége és Llefeliás uram levelét Kendi Istvánnak adott resolutióról, és avval azokat vendégli, ajándékozza, biztatja az hajdú-kapitányokat, kiket, a mint írja kegyelmed, hogy pénzvárakozásért marasztották, fő zászlók nélkül is fölvehették volna azelőtt való szolgálatjokért pénzeket; egy két hópénz várásáért nem illenék az földet velek pusztítani, mert annál nagyobb kárt tesznek. Az indutiákban includáltatván vagyon, hogy semmi hostilis praetensio nem leszen az ő felsége részéről, de zászlóstól ilyen hirtelen hadakat indítani, kik már az erdélyi határban is nagy sok szenvedhetetlen károkat, kapdosásokat kezdettenek cselekedni, más szükségre nem látjuk módját hogy kellene. Már ő felségét valamivel assecuráltuk, szentül eddig ahoz tartottuk magunkat, most ezeket az új indulatokat látván, ha különb kelletik vigyáznunk magunk határiban és országink számára nem csodálhatja senki, ha ugyan nem hagynak nyugodnunk és az áldott békességet erővel taszigálják el maguktól az emberek, egyéb nem jó ki belőle, egy véghetetlen hadakozásnál és ez darab megmaradott szeglet földeknek iszonyu romlásánál, melyet noha az mioink akarnának kezdeni, de félő, hogy az idegenek végeznek el közöttünk, kit az ur Isten távoztasson.

Azért ez közönséges jónak megmaradására az minemű szeretettel és sinceritással igéri kegyelmed magát levelében, mostani irásánál még is bizonyosb és nyilvánbban való módo-

kat kívánunk mutatni, sőt épen való leszállását és oszlatását az hajdu vitézeknek, zászlójoknak kivételét, ha ő felsége tractálni és végezni akar velünk, fegyver alatt nem szükség annak lenni, mi az ő felsége császári hatalmát anélkül is mindenhez illendő böcsülettel, engedelmességgel viseljük szemünk előtt; ha miben kegyelmednek vagy magunkhoz vagy országunkhoz jó akaratanak megmutatódása lehet, jó cselekedetnek dicséretes effectusival mutogassa azt meg, kit mi is valamikor kegyelmedben megtapasztalhatunk, minket kegyelmed magához háládatlanságban soha nem talál. Melyről haladék nélkül való bizonyos választ ez okon várunk kegyelmedtől hogy az új motusok és hadgyűjtéshez képest magunk és országunk oltalmára.... szorgalmatosságunkat és mind külső gondviselésünk... (holott ezeket hallván mi sem mulathatjuk azt el) kegyelmed bizonyosabb tapasztalható jelekkel szüntesse meg és állassa helyére az egész csendességet, valamint ő felsége... közöttünk az assecuratio adatott: mi az szerént az ő felsége commissariusit szeretettel, böcsülettel elvárjuk és az indutiákat is mindaddig megtartani készek vagyunk.“*)

De mivel maga sem hitte, hogy e leveleinek meglegyen azon eredménye, hogy a hajdúkat leültessék, szervezte seregeit, parancsot adott, hogy a megyék s székelyek hadkészen legyenek, s e mozgalomról tudósításokat küldött a portára, hol Homonnai György Kadizade Ali budai basát meg tudá nyerni s „Nyegonál nemcsak Lippát hanem Jenőt, Lugost és Karánsebest is oda igéré, ugyanazon nevezett budai vezér által, csak török császár az erdélyi fejedelemséget adja neki.“**) Bethlen kapitihája Tholdalagi az ilyenmü törekvéseknek útját állta, míg maga Bethlen portai barátai befolyását ügyesen feltudta használni. Jan. 28-án ír egyik szomszéd basának, kinék befolyását a portán fel akarta használni: „a várak állapotja felől irtunk bőségesen mind Ali pasának ő ngának s mind Szkender pasának hasonlóképen az fényes portára, és mind az fővezérnek, császárnak ő hatalmasságának mindeneket meg irtunk. Igazságunkat senki előtt nem akarjuk titkolni, sem annak más színt, palástot nem keresünk. Az ki hasznosan akar

*) Eredetiről mely K. Papp Miklós tulajdona.

**) Tholdalagi naplója. 224. l.

szolgálni ő hatalmasságának, időt és alkalmatosságot kell abban keresni, mikor valamiben nagyobb kárt és veszedelmet lát, ha esze vagyon, azt el kell kerülni. Az Lippa üresítéséért az németnek mindenütt készen volt az hada, az ő hatalmassága hadai pedig régen még a hitlevél kiadásakor elosztotának. Nyilván vagyon az, hogy veszedelem forog most az dologban, az hatalmas győzhetetlen császárukknak most legnagyobb haszonnal abban mutathatnók szolgálatunkat, ha az békességre való intéssel és több egyéb okoskodásinkkal azokat az hadakat leszállíthatnók és ezt az telet az országok romlása nélkül kivontathatnók. Itt benn is jól tudja ngod sok színű és különb különbfelé elméjű emberek vagynak, kinek egyfelé kinek másfelé néz elméje, magunkat is szükség oltalmazunk mind külső belső ellenségtől és minthogy emberek emlékezetére még eddig Erdély országa soha nagyobb hűség-gel nem volt az fényes portához mint most vagyon, nem kellene minket és ez mostani állapotot ilyen nyilván való veszedelembe hozni, oltalmaznók meg attól, hogy ezek az országok ne vesznének ujolag ismét az német kezében. Az mit az hatalmas császáruk tiz tizenkét esztendőttől fogva ezekben az országokban az jó emlékezetű Boeszkai István által helyére állatott, két három hónap alatt ne fordítanók egyszersmind fel, mert bizonynyal tudom én, hogy nagy számadással tartoznék az az ember ő hatalmassága előtt is, valaki annak oka lenne. Igen bölesen gondolkodtanak és végeztenek volt is az ő hatalmassága fényes portáján levő tanácsos vezérek ennek az dolognak mostanától való elhaladása felől; most is egyéb módját nem látjuk az dolognak, ha az hatalmas császár országának megmaradását akarjuk.“ *)

De a veszély naponként nőtt, mialatt maga Bethlen is hozzá látott a hajdúk megnyeréséhez. Ezek egyik kapitánya Nagy Lukács át is állott hozzá, s ezért a fejedelemtől Fogaras febr. 10-éről következő menedék levelet nyert: Mi Bethlen Gábor Istennek kegyelmességéből Erdélyországnak fejedelme, Magyarországnak részeinek ura, és Székelyeknek ispánja, adjuk tudtára mindeneknek az kiknek illik, minden rendbeli vitézlő népeknek, kapitányoknak, vice-kapitányok-

*) Eredetiről, mely K. Papp Miklós tulajdona.

nak, századosoknak, tizedeseknek, lovas és gyalog állapotbeli hajduságnak, de főképen nevezet szerint az vitézlő és nemzetes Nagy Lukácsnak és több kapitánysága alatt levő főfő legényeknek, gyalog és lovas renden levő vitéz legényeknek, valakik ez mi levelünket látják, hallják és olvassák, köszönetünket és kiváltképen való kegyelmességünket. Tudván szerető vitézek, hogy kegyelmetek ennekelőtte Nagy Lukács urammal és több kapitányokkal is együtt, ennekelőtte az mi szegény hazánknak egynehány rendbeli szükségének idején hasznosan szolgált, kiért nem különb indulattal illet viseltetnünk kegyelmetekhez, mint szintén több közönséges jóakaró igaz hazafiaihoz; megértvén azt is, hogy romai császár ő felsége kegyelmeteknek seregestől közönségesképen búcsut adott, mi az kegyelmetek jámbor szolgálatjáról megemlékezvén, noha szinte mostan az kegyelmetek szolgálatjára szükségünk nem volna, de hogy mégis az szegény hazától kegyelmetek el ne idegenüljön, fejedelmi kegyelmességünkől kegyelmeteket abban assecuráljuk, hogy legelsőbbben is kegyelmeteknek Nagy Lukács uram, hogy ha az mi hűségünk alá bejövend, birodalmunkban négyezer forintig bizonyos és alkalmas helyen Erdélyben inscribálunk, sőt az tiz főlegénynek is, kik kegyelmeddel vagynak, érdemek és állapotjuk szerint illendő kegyelmességünket jószág dolgából mutatjuk. Annak felette a többinek is az mint már kegyelmeddel debreczeni harminczadosunk Budai István végezett, kinek kinek az kegyelmed commendálása után hasonlóképen kegyelmességünket mutatjuk, valakikkel bejő az mi hűségünk alá, azoknak mindjárast hópénzt adatunk, és telető helyet is illendő képen rendelünk. Annakutána is mindenkor illendő tekintetünk leszen reájok, ha fizetést akar valamely udvarunkba, várainkba, abban is őket megnemesítjük és mind hadakozásnak, mind pedig békességnek idején, olyan szabadságba tartjuk őket, mint szinte az több birodalmunkban levő laki hajduságot. Ezen dologról kegyelmeteknek Budai Istvántól bőségesen izentünk, kegyelmetek szavának hitelt adván, kinek bizonyosságára és erősítésére adtuk, kezünk irásával és pecsétünkkel megerősített levelünket.“ *)

*) Eredetiről, mely K. Papp Miklós tulajdona.

VI.

Magyarországon a Bethlen megbuktatására célzó törekvések nem voltak népszerűek. Itt az előkészületek meg voltak téve, s Deregnyőn a két Forgács, Ferencz a bibornok és Zsigmond a kassai generalis, értekezletet tartottak, melynek tárgya Homonnai Erdélybe vezetése volt. A megyéknek az egész dolog nem tetszett, s Zemplénavármegye febr. 17-én tartott közgyűlésében elhatározá „hogy senki az erdélyi fejedeleme ne menjen, ha szintén a generalis az ő felsége a király mandatumával parancsolná is, hogy felüljenek. Ugyan ezen dologról a palatinushoz a vármegye követet bocsáta és a delibératiót megízené instálván azon, hogy interponálja magát a palatinus, hogy a veszedelmes practica ne procedáljon.“ *)

Azonban bár az ily nemű, valószínűleg több megye által követett ellenmondásoknak is megvolt a maga haszna, magában ez még nem döntötte el, hogy a tervet elhalasztották: fő ok volt erre, hogy Mátyás a német birodalomtól — mely hasonlólag a törökkel a béke fentartását ohajtá — nem nyert segélyt, nem biztatást. S úgy lön, hogy a király csakugyan elhatározá magát a békealkudozás megkezdésére „mivel — mint írta — minden más támogatástól el lett hagyva,“ **) és mivel a törökkel is szándékozott megbékélni, — a mit pedig nem remélhetett anélkül ha előlegesen Bethlenel ki nem egyez. Ily módon megkezdettek az előleges alkudozások: el lön határozva, hogy a béketárgyalások végett mind két fél Nagy-Szombatba küldje követeit.

*) Sepsei Laczkó Krónikája 143—144 ll.

**) Mátyás levele Albert főherceghez. Brüsseli okmánytár IV. k. 114. l.

Bethlen marc. elejére kinevezte követeit: korlátnokát Pécsy Simont, az öreg Balassi Ferenczet, Borsos Tamást, Régeni János szebeni polgármestert s Veres Pált segesvári polgármestert, kik marc. 14-én Kolozsvárról indultak el, *) s kikhez volt csatlakozandó a még mindig a császári udvarban tartózkodó Sarmasági Zsigmond. Mátyás is elküldé követeit Forgács Ferencz cardinált s érseket, Molart Jánost és Deregnői Daróczy Ferenczet Nagy-Szombatba.

Az egyezkedés koránt sem haladt oly könnyen. Bethlen mindenek előtt a felsőmagyarországiak kezében levő várakat akarta visszaszerezni, s hajlandó volt ennek fejében a Báthory Gábor által aláírt titkos szerződést is — mely Erdélyt a magyar király hűbér-birtokának ismeri el — elfogadni. De a szász követek, kik szorenesétlenségre megbizhatatlan emberek voltak, s épen megbizójok és a közös haza érdekei ellen dolgoztak, elváltak a magyar és székely követektől. „Teljeséggel elvégezték volt a németekkel — írja Borsos alkalomszerűen egy későbbi munkájában **) — hogy egyik articulus az concludáltassék az confederatióban, hogy az szászszágnak arra minden időben libertása s authoritása legyen, hogy ők valamikor akarnak, de mind a két császár portájára, akár melyikre s akár mikor követet jártathassanak, sőt az erdélyi fejedelem a magyarokkal a szászok híre nélkül és társaságuk nélkül semmi időben követséget ne instituálhasson, hanem a szászokkal együtt — a kin ezen vesztünk vala össze Régeni Jánossal és Pál deákkal“ — t. i. Veres Pállal.

Az egész „lator practicából“ semmi sem lett, s miután Bethlen még april 9-én Bécsbe írott leveleiben is ***) sürgette egy ottani barátját, hogy a közbéke helyreállításán munkáljon, a kiegyezés végre máj. 6-án létre jött.

A bevezetés megemlíti, hogy utolsó időben ő felsége s az erdélyiek közt zavarok támadtak, melyok folytán Huszt és Kövár Máramaros megyében az erdélyi részekből ő felsége kezébe estek, s ennek következtében Bethlen és rendek által

*) Segesvári Bálint naplója 184. l. Nagy Szabó 122 l.

**) Borsos Tamás második Konstantinápolyi követség 271 l.

***) Latin eredeti Mike S. ur birtokában.

több ünnepélyes követésekkel lőn megtalálva. Ő felsége helyre akarván állítani ez országok nyugodalmát, küldte biztosaikat Nagy-Szombatba, hova az erdélyi biztosok is megjelentek, s hol következő pontokban egyeztek meg:

Hogy az erdélyiek szabad fejdelem-választási joga maradjon meg.

Erdély és részei nem fognak a magyar koronától elidegeníttetni, ő felsége utódai az ausztriai ház ellen nem fognak ellenséges követeléssel fellépni, Magyarország nyugalma és szabadsága ellen nem fognak sem nyilván sem titkon dolgozni vagy mások által valamit kezdetni, jogai közül semmihez sem formálnak jogot s Bethlen a részeket úgy birandja, mint elődei bírták ő felsége elődeitől.

Ő felsége és utódai Erdélyt minden ellenségei ellen megvédi s jogaiban megtartja.

Az erdélyi rendek, a székelyek s a szászok kiváltságai megtartatnak.

Bethlen és utódai ő felségének és utódainak minden ellenség ellen, a törököt kivéve, teljes erejükkel segílyt nyújtanak.

A bécsi béke minden pontjaival, a mennyiben a szabad fejdelem-választással nincs ellentétben, meg fog tartatni, s a szerint szabad vallásgyakorlat lesz; az ő felsége száműzött híveitől elvett várak, birtokjogok vagy jövedelmek joga megvizsgáltassék s törvényesen láttassék el.

Az Erdélybe menekült szökevények és jobbágyok viszszaadassék nekik ezen részekben.

Kereskedés, utazás, követküldés a régi gyakorlat szerint szabad legyen.

Az elfogatások mind két részen tilalmazvák. Ő felsége kapitányai vagy hívei, kik az elmúlt idők alatt várak és jószágok elfoglalásában voltak részesek, kegyelmet nyerjenek.

Huszt és Kővár minden szerelvényeikkel, a várhoz tartozó birtokokkal s haszonvételeikkel, a máramarosi vármegyékkel és sobányákkal át fognak adatni az erdélyi biztosoknak.

Nagy-Bányát illető jogaihoz ragaszkodik ő felsége.

Homonnai Drugeth Györgynek és más érdekletteknek követelése Huszt várához Kolozsvárrt egy év alatt láttassék el erdélyi jogtudók és törvénybírák, s ő felsége három biztosa és egy ítélőmestere által, de minden jogorvoslat, s fellegbezés kizárásával, a megítelt összeg lefizetése az ezt követő három év alatt menjen véghez. De a barátságos kiegyezés a felek jogában áll.

Hasonló módon végeztessék el Báthory özvegyének követelése is.

A nagyváradi püspökség javai, s egy külön jegyzékbe már összeirt panaszok felett Keresztelő János napján, s a következő napokon külön bizottság ítél, melyre mindkét fél hat-hat biztost küld. Ez idő alatt mindkét fél gyűjtse össze bizonyítványait, próbáit. Minden erdélyi vagy magyarországi bizonyítványok és ügyiratok a káptalanoktól, bíraktól vagy ítélőmesterektől, mindkét helyen kölcsönösen érvényben tartassanak.

A nagyszombati czikkeket a közelebbi magyarországi országgyűlés megerősíti.

A szász nemzetnek, s más magánosoknak követeléseit azon összegekről, melyeket ő felsége biztosainak adtak, a bécsi pontok szerint elégíttessenek ki.

Bármi mozgalmat indítsanak is ezentúl a hajdúk, Bethlen úr és utódai tartoznak azt fegyverrel is elnyomni, s a lázadókat megbüntetni. Ő felsége is megbüntetteti a hasonló bűnbe eső kapitányokat s hivatalnokokat.

Hasonlag a rablók és fosztogatók is bűnhődjenek.

Kendi István úr Erdélybe háborítatlanul visszamehet, s Bethlen urat megtalálván, atyai örökét nyerje vissza.

Csernafalva Unkreuter úr birtokában marad.

Daróczy Ferencz székelyhidi jószágának visszaadására nézve a biztos urak Bethlen úrnál közbevetik magokat.

Bosnyák Tamás nejének bajomi jószága visszaadatik.

Az eddig ő felsége által Máramarosban bírt jószágokat ő felsége ezután is szabadon bírja.

Hunyad Török Istvánnak vagy visszaadatik barátságos egyezkedés útján, vagy ez iránti joga újra átvizsgáltatik.

Ezen czikkek megerősítés végett ő felsége elé terjesz-

tetnek. Mely czélből Bethlen úr, s az ország követeket menél hamarább ő felségéhez fogják küldeni.

Ezek voltak e nyilván kiegyezés pontjai, melyekhez lettek mellékelve a váradi jószágokat és magánosakat illető, s Károlyban előveendő viszályok és panaszok is. *)

De ugyanakkor és ugyanott egy titkos kiegyezés is jött létre, mely a következő pontokat foglalta magában:

1) Erdély és részei szabad fejedelmválasztási joga megtartatik ő felsége s utódai által mindaddig, míg Buda s Eger a töröktől vissza nem foglaltatnak. Ez megtörténvén, Erdély s részei visszatérnek a régi állapotba, midőn a hajdani királyok, királyi hivatalnokok által igazgatták. Ha ő felsége, vagy utódai ezt Bethlen életében érik el, ő maradjon meg Erdély s részei birtokában, de addig neki és utódainak uralkodási joga épen fenn fog tartatni.

2) Bethlen nem zavarja meg a zsitvatoroki békét, sőt inkább fenmaradásán dolgozand. De ha a török felbontja a békét, s ő felsége keresztyén segélylyel ellene áll, a török pedig Erdély szomszédságában hadat szervez, ő és utódai ő felsége felhívására kötelesek lesznek fegyvert fogni. De ha a török részletes hadjáratban Erdélytől távol helyen, mint a Dunántúl működik, ő és utódai nem kötelesek ő felségéhez csatlakozni, hanem a hol érdekeivel megegyezőbb, és könnyebben teheti, ott fog alkalom adatván még fegyvert is fogni. Ha pedig a török Erdélyt támadja meg, ő felsége pénzben s katonában elegendő segélyt nyújt.

3) Azonközben sem béke, sem háború idejében (a béke idejébeni adó és ajándék kivételével) a törökök nem fog segélyt adni, átmenetelt engedni Erdélyen és részein át ő felsége, s utódai és országai ellen. Ha pedig a török erre kényszeritené, vagy szabadságában támadná meg őt, egész erejével ellent álland, s ha erre nem képes, ő felségét, vagy utódait, vagy az ország főkapitányát fogja segélyadásra felhívni. Ez esetben ő felsége s utódai a török és más ellenség ellen is megsegítik őt.

4) A közös erővel elfoglalt helyek, városok, várak ő

*) Hatvani Brüsseli okmánytár. IV. k. 115. l.

felségéé lesznek. A mit az erdélyi fejedelem saját népe véren foglal el, az legyen az övé, de csak hűbér jogon. De a mit a fejedelem a magyar koronához tartozó javakból vesz vissza, azt átadja ő felségének, azonban ez más javakkal fogja őt kárpótolni.

5) Kiütvén a török háború, a fejedelem ő szentségétől, a spanyol királytól, s más keresztyén uralkodóktól kérhet pénzsegélyt, sőt ebben ő felsége közbenjárás által is támogatatik.

6) Az erdélyi sereg hadászati szempontból, mint Zsigmond idejében, bebocsáttatik a két Oláhországba, s ha szükség, a fejedelem is bemehet.

7) Ő felsége katonákkal, s más szükségesekkel, u. m. ágyúkkal, golyókkal, löporral segített őt.

8) Ha béke köttetik, abból ő nem fog kizáratni, hanem abba befoglaltatik.

9) A törökök, s tatárok titkairól értesíti ő felségét.

10) Várad, Szamosújvár, Huszt, Kövár kapitányai a fejedelemnek, s utódainak a jelen szerződés megtartására, s egyszermind ő felségének és utódainak is hittel legyenek kötelesek.

11) Ha ő felsége módot talál, hogy Erdély veszedelme nélkül, Rádult a török országába visszahelyezze, azzal jó szomszédságot tart.

12) Elismeri ő felségét, s utódait a keresztyénség fejének, Magyarország királyának fejeinek, s előjáróinak, Erdélyt a magyar korona elválhatlan részének, s a korona jogai ellen nem vét.

13) Jelen szerződés megőrzésére, s idők folytával folytatására, a fejedelem mellett a három nemzetből az állhatatosság hűség és hallgatagság által legkitünőbbek hittel köteleztetnek: oly módon, hogy a mostani követek ez úttal letévén a hitet életök végeig megőrzik jelen szerződés titkát, de meghalván valaki közülök, a fejedelem, s a titok többi tudói, mást válaszszanak helyette ugyanazon nemzetből, s hasonló hit alatt közöljék vele a dolgot. Ha pedig a fejedelem hal meg, a rendelet őrzői az ujonnan megválasztottat mind-

járt beigtatásakor mind a titkos mind a nyilvános szerződés megtartására hittel fogják kötelezni. *)

Mátyás király maga és utódai nevében már máj. 15-én megerősítette e szerződést.

Az erdélyi követek s velök együtt Daróczy és Lassota jun. 20-án Kolozsvárra érkeztek **) hol a nyilvános szerződés részletes gyűlés elébe lett terjesztve. S itt kihirdettetvén és megerősítettvén aug. havában, Huszt és Kővár visszaadtak Bethlemnek. ***) Már előbb — jun. 10-én — létre jött a törökkel is a béke s magában Bécsben.

A nyugalom helyre volt állítva s Bethlen uralkodása biztosított. Ama titkos pontok azonban a kényszerűségnek voltak művei, mert azok által Erdély önállósága tényleg meg volt semmisítve. S épen ebben áll annak kiváló fontossága: mert Bethlen, országa kiváló érdekének tartotta, hogy azon okmányt tényleg és teljesen széttepje. És a legelső kiálkozó alkalommal nem is késett széttepni. Az 1619-ben kezdett hadjáratnak ez volt egyik fő rugója.

*) Uj Magyar Muzem 1859. I. k. 411 s. köv. II.

**) Segesvári Bálint 185. 1.

***) Chronicon Fuchsis Lupino Ottardinum I. k. 279 l.

Előforduló oklevelek.

1613.	oct. 9. Bethlen kiegyezése az universitással . . .	6
	decz. 4. Bethlen az universitásnak . . .	7
	decz. 10. Ugyanaz ugyanannak . . .	9
	decz. 23. Ugyanaz ugyanannak . . .	12
	decz. 13. A szász universitás körlevele . . .	14
1614.	jan. 13. A rendek az universitáshoz . . .	16
	jan. 23. Bethlen hitlevele az universitáshoz . . .	17
	jan. 23. A fejedelmi tanács Szkenderhez . . .	24
	febr. 8. Bethlen levele Dóczyhoz . . .	28
	febr. 9. Bethlen körlevele sereg felültetésről . . .	30
	febr. 15. Bethlen Pécsy Simonnak . . .	31
	febr. 16. Ugyanaz ugyanannak . . .	32
	febr. 21. Bethlen az universitásnak . . .	33
	marez. 15. A medgyesi végzések . . .	37
	— Bethlen Szkendernek . . .	42
	jun. 29. A Bethlennek adott athnámé . . .	49
	decz. 4. Bethlen egy magyarországi főurnak . . .	55
	— Bethlen az oláh vajdának . . .	57
	decz. 30. Bethlen Szkendernek . . .	58
1615.	jan. 3. Bethlen körlevele a magyarországiakhoz . . .	60
	jan. 14. Bethlen Forgács Zsigmondhoz . . .	62
	jan. 14. Bethlen Dóczy Andrásához . . .	63
	jan. 28. Bethlen egy basához . . .	65
	febr. 10. Bethlen menedéklevele a hajdukhoz . . .	66
	máj. 6. A nagyszombati béke . . .	69
	A titkos pontok . . .	72